

Έτος Ίδρυσης 2006

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΓΣΕΒΕΕ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Ενεργειακή φτώχεια στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις

Ποιοτική και ποσοτική έρευνα σε 17 κλάδους μικρομεσαίων επιχειρήσεων σχετικά με την έκταση και τις μορφές εμφάνισης της ενεργειακής φτώχειας

Λεωνίδας Βατικιώτης
Επιστημονικό Στέλεχος ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

No.5 | 2019

Έτος Ίδρυσης 2006

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΓΣΕΒΕΕ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Ενεργειακή φτώχεια στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις

Ποιοτική και ποσοτική έρευνα σε 17 κλάδους
μικρομεσαίων επιχειρήσεων σχετικά με την έκταση
και τις μορφές εμφάνισης της ενεργειακής φτώχειας

Λεωνίδας Βατικιώτης,
Επιστημονικό Στέλεχος ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων

Γενικής Συνομοσπονδίας Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας

Αριστοτέλους 46, 104 33 Αθήνα

Τηλ: 210 8846852, Φαξ: 210 884653

Email: info@imegsevee.gr

www.imegsevee.gr

Τίτλος: «Ενεργειακή φτώχεια στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις»

Τύπος δημοσίευσης: Ερευνητικά Κείμενα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Χρονολογία δημοσίευσης: 2019 Νο: 5/2019

Συγγραφέας: Λεωνίδας Βατικιώτης

Σχεδιασμός – σελιδοποίηση: Γιάννης Μισεντζής, Σοφία Παπαδημητρίου

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βατικιώτης, Λ. (2019), *Ενεργειακή φτώχεια στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις*, Ερευνητικά Κείμενα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ 5, Οκτώβριος, σσ. 40

Οι γνώμες που διατυπώνονται και τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούνται στο παρόν Ερευνητικό Κείμενο δεσμεύουν μόνο τους συντάκτες του και δεν αντικατοπτρίζουν κατ' ανάγκη τις επίσημες απόψεις του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ και της ΓΣΕΒΕΕ.

Το παρόν ερευνητικό κείμενο εκπονήθηκε στο πλαίσιο Υποέργου 1: «Μηχανισμός μελέτης και ανάλυσης οικονομικού περιβάλλοντος λειτουργίας μικρομεσαίων επιχειρήσεων» της Πράξης «Παρεμβάσεις της ΓΣΕΒΕΕ για τη συστηματική παρακολούθηση και πρόγνωση αλλαγών του παραγωγικού και επιχειρηματικού περιβάλλοντος των μικρομεσαίων επιχειρήσεων» με κωδικό ΟΠΣ 5003864, του Επιχειρησιακού Προγράμματος Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία (ΕΠΑΝΕΚ).

Περίληψη

Η ενεργειακή φτώχεια αποτέλεσε έναν από τους παράγοντες επιδείνωσης της θέσης των μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων στην Ελλάδα, σύμφωνα με τα ευρήματα ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας που διενεργήθηκε μεταξύ Μαΐου και Αυγούστου 2019. Αιτία της εμφάνισης και της επιδείνωσης της ενεργειακής φτώχειας είναι η άνοδος των τιμών του ηλεκτρικού ρεύματος (κατά 28% για τις μεσαίου μεγέθους βιομηχανίες και 177% για τα νοικοκυριά από το 2006 ως το 2017) και η πτώση των εσόδων των μικρομεσαίων επιχειρήσεων (ΜμΕ). Ως αποτέλεσμα, το 15% των ΜμΕ έχουν καθυστερημένες οφειλές σε λογαριασμούς ενέργειας (ΔΕΗ, φυσικό αέριο, κ.α.) Παρότι είναι αδύνατο να εξαχθούν αξιόπιστοι μέσοι όροι, εξ αιτίας των μεγάλων αποκλίσεων που προέρχονται από τα διαφορετικά μεγέθη και τις διαφορετικές δραστηριότητες, πολλές ΜμΕ καταβάλλουν ακόμη και το 66% του κέρδους τους για ενεργειακό κόστος (όσες δραστηριοποιούνται πχ στον κλάδο της εστίασης).

Με βάση τις απαντήσεις που έδωσαν 19 επαγγελματίες προερχόμενοι όλοι σχεδόν από διαφορετικούς κλάδους, ακόμη και σήμερα σχεδόν 1 στους 3 επιβαρύνεται με την αποπληρωμή διακανονισμών σε ληξιπρόθεσμα χρέη του παρελθόντος προς ενεργειακές εταιρείες. Παρά το τέλος της οικονομικής κρίσης και ύφεσης, το σύνολο των ερωτηθέντων (100%) απάντησε ότι συνεχίζει να λειτουργεί υπό το ίδιο καθεστώς περιορισμών στην κάλυψη των ενεργειακών του αναγκών, όπως συνέβαινε και στο αποκορύφωμα της κρίσης, σε βάρος της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών, των όρων ζωής και εργασίας του. Οι περιορισμοί αυτοί αφορούσαν και συνεχίζουν να αφορούν περιορισμένη ή ακόμη και καθόλου χρήση συσκευών κλιματισμού το καλοκαίρι, και θέρμανσης το χειμώνα, θερμοσίφωνα, λαμπτήρων φωτισμού, ενώ εντατικοποιείται η λειτουργία του υπάρχοντος παραγωγικού εξοπλισμού. Σχεδόν 2 στους 3 συμμετέχοντες προτιμούν ένα σύστημα σταθερών κι εκ των προτέρων γνωστών τιμών για το ηλεκτρικό ρεύμα, απορρίπτοντας το σημερινό απρόβλεπτο καθεστώς συνεχών αυξήσεων. Από τις απαντήσεις των ερωτώμενων αναδεικνύονται τα κόστη που προκαλεί η πολύ κακή κατάσταση του κτιριακού αποθέματος (π.χ. το 69% των κτιρίων δε διαθέτει μόνωση), που επιβαρύνει τους λογαριασμούς της ενέργειας, ενώ το γεγονός ότι η έδρα των 2 σχεδόν από τους 3 επαγγελματίες δεν είναι ιδιόκτητη λειτουργεί αποθαρρυντικά για την ανάληψη του κόστους της ενεργειακής αναβάθμισης.

Συμπερασματικά προκύπτει ότι το ενεργειακό κόστος έχει εξελιχθεί σε μια σοβαρότατη παράμετρο του κόστους λειτουργίας, που ενίοτε υπερβαίνει ακόμη και το εργατικό και σε κάθε περίπτωση έχει οδηγήσει στην άνοδο της ενεργειακής φτώχειας.

Λέξεις κλειδιά

Ηλεκτρική ενέργεια, Ενεργειακή φτώχεια, Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας, Μικρομεσαίες επιχειρήσεις, Απελευθέρωση αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας.

Abstract

Energy poverty has emerged as a factor of deterioration of the position of the small and micro enterprises in Greece, according to a qualitative and quantitative research which was carried out from May to August 2019. The occurrence and sharpening of energy poverty was due to the rise in the prices of electricity (by 28% for medium size industries and 177% for households in the period 2006-2017) and the fall in the revenues of small and medium-sized enterprises (SMEs). As a result, 15% of SMEs have unpaid energy bills (Public Power Company, gas, etc.). Despite the fact that it's impossible to draw trustworthy averages because of the significant differences in sizes and economic activities, in many SMEs (e.g. active in the restaurants and catering sector) energy cost may reach 66% of their profits.

According to the responses of the 19 professionals, nearly all of them coming from different sectors, nearly 1 in 3 out of them is still burdened with arrears and the relevant payment settlements to energy firms. Despite the end of the economic crisis and recession, respondents as a whole (100%) said that their activity is still under the same restrictive regime for meeting their energy needs, as it was the case in the peak of the crisis, at the expense of the quality of the services provided, their living and working conditions. These restrictions had, and still have, to do with limited or equal to zero use of air-conditioning plants and heating units during summer and winter respectively, water heaters and lighting bulbs. At the same time, the operation of the current production equipment becomes more intense. Nearly 2 out of 3 respondents choose a system of fixed and pre-known prices for electricity, rejecting the current unpredictable regime with its continuous increases. The responses of the research participants highlight the costs arising from the very poor situation of the building stock (e.g. 69% of the buildings has no proofing) burdening energy bills, while the fact that about 2 out of 3 of the professionals has no privately-owned registered offices discourages them to undertake the cost of energy upgrading.

As a conclusion, the energy cost has turned into a factor of the operating cost of major significance, which sometimes surpasses the labour cost. In any case it has led to the rise of energy poverty.

Keywords

Electricity, Energy poverty, Renewable Energy Sources, Small and Medium-sized Enterprises, Liberalisation of the electricity market.

1 Εισαγωγή

Η παρούσα έρευνα επιδιώκει να καταγράψει την έκταση της ενεργειακής φτώχειας στις ΜμΕ, με ποιοτικούς και ποσοτικούς όρους. Δομείται γύρω από δύο μέρη.

Το πρώτο μέρος (Κεφάλαιο 2) αποτελείται από μια επισκόπηση και σύνθεση της βιβλιογραφίας γύρω από τις εξελίξεις στην ενέργεια στην ΕΕ και την Ελλάδα (Κεφάλαιο 2.1), την ενεργειακή φτώχεια όπως αναλύεται θεωρητικά και ερευνητικά (Κεφάλαιο 2.2) και την κατάσταση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, όπως έχει διαμορφωθεί με το πέρας της οικονομικής κρίσης (Κεφάλαιο 2.3). Η βιβλιογραφία αφορά θεωρητική διερεύνηση, έρευνες πεδίου και εκθέσεις φορέων ή οργανισμών, στατιστικά στοιχεία προερχόμενα από εγχώριες ή διεθνείς πηγές και κείμενα πολιτικής προερχόμενα από την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ελλάδα (νόμοι, αποφάσεις, κ.α.). Οι τρεις αυτοί παράμετροι συνθέτουν το πλαίσιο της συγκεκριμένης ανάλυσης. Ακολουθεί (Κεφάλαιο 3) η παράθεση της μεθοδολογίας που χρησιμοποιήθηκε για τη συγκέντρωση κι επεξεργασία των στοιχείων.

Το δεύτερο μέρος (Κεφάλαιο 4) περιλαμβάνει τα αποτελέσματα της πρωτότυπης ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας που διεξήχθη για την ενεργειακή φτώχεια. Η συγκεκριμένη έρευνα, που διεξήχθη στο πλαίσιο των ερευνητικών προτεραιοτήτων του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ για την περιγραφή και ανάδειξη σύγχρονων οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων, αποτελεί πρωτοτυπία σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, γιατί παρότι το ενδιαφέρον για την ενεργειακή φτώχεια αυξάνεται με εκθετικό ρυθμό, όλες οι έρευνες που έχουν δημοσιευθεί μέχρι αυτή τη στιγμή εστιάζονται στα νοικοκυριά¹. Η παρούσα έρευνα επεκτείνει το πεδίο προβληματισμού στις ΜμΕ και εξετάζει τη μετάστασή της σε ένα πεδίο που ανήκει μεν στην ιδιωτική οικονομία, ξεφεύγει δηλαδή από τα τυπικά όρια των νοικοκυριών, γνωρίζοντας όμως ποια είναι η χαρακτηριστική μικρομεσαία επι-

χείρηση στην Ελλάδα, μιλώντας δηλαδή για την μικρομεσαία επιχείρηση που βρίσκεται στο μέσο του πληθυσμού κι όχι τη μέση μικρομεσαία επιχείρηση, δεν απέχει σημαντικά από το νοικοκυριό. Είναι η οικονομική εργασία, που με την αύξησή της λύνει τον γρίφο της ανθεκτικότητας μικρομεσαίων στρωμάτων κι επιχειρήσεων σε μια περίοδο όξυνσης της κοινωνικής πόλωσης... Εκφράζεται δε με την ραγδαία αύξηση της κατηγορίας των αυτοαπασχολούμενων που το 2017 έφτασαν να αντιπροσωπεύουν το 34,1% της συνολικής απασχόλησης (Πρωτοπαπαδάκης, 2018).

Η πρωτοτυπία της διερεύνησης της ενεργειακής φτώχειας στις ΜμΕ, που διεξήχθη με τη μορφή ερωτηματολογίου το οποίο παρατίθεται αυτούσιο στο Παράρτημα, εισάγει ορισμένα προβλήματα στην έρευνα. Το σημαντικότερο εξ αυτών είναι ότι δεν υφίσταται ένας ευρέως αποδεκτός ορισμός για την ενεργειακή φτώχεια στις ΜμΕ. Η απουσία δεν αφορά έναν επικρατούν ορισμό, σε ένα πλήθος ορισμών που προσεγγίζουν το πρόβλημα, αλλά την πλήρη έλλειψη. Σε αυτό το πλαίσιο, αν γενικά ο πιο περιεκτικός και λειτουργικός ορισμός της ενεργειακής φτώχειας ορίζει το κατώφλι της σε εκείνη την μερίδα των νοικοκυριών που δαπανούν άνω του 10% του εισοδήματός τους για την κάλυψη των ενεργειακών τους αναγκών, στην περίπτωση των ΜμΕ τόσο το ποσοστό όσο και η βάση αναφοράς του (έσοδα ή κέρδη) τελούν υπό συζήτηση. Θεωρώντας ωστόσο ότι όλο και μεγαλύτερο μέρος της αυτο-απασχόλησης που συγκαταλέγεται στην μικρομεσαία επιχειρηματικότητα ισοδυναμεί με οικονομική εργασία, όπως και για άλλους λόγους, η βάση αναφοράς που επιλέγεται στην έρευνα είναι τα κέρδη.

Τα κύρια ερωτήματα που καλείται να απαντήσει η συγκεκριμένη έρευνα είναι: Εθίγησαν οι ΜμΕ από την ενεργειακή φτώχεια ή αυτή αφορούσε μόνο τα νοικοκυριά; Αν ναι, με ποιες μορφές έγινε αντιληπτή στους επαγγελματίες κι επηρέασε την καθημερινότητά τους; Εθίγησαν όλοι οι επαγγελματίες, ανεξαρτήτως κλάδου και μεγέθους, δηλα-

1. Οι προβληματισμοί κι ο κατευθύνσεις έρευνας γύρω από την ενεργειακή φτώχεια τόσο σε επίπεδο ΕΕ όσο και των κρατών μελών έχουν συγκεντρωθεί στην ιστοσελίδα energy-poverty.eu η οποία χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Στη σελίδα παρουσιάζεται επίσης η δράση του σχετικού Παρατηρητηρίου, που λειτουργεί από το 2018.

δή κύκλου εργασιών, το ίδιο; Αν όχι, ποιοι κλάδοι και ποιοι μεγέθους επιχειρήσεις βίωσαν τις πιο αρνητικές επιπτώσεις και ποιοι εξήλθαν αλώβητοι; Η αύξηση του ενεργειακού κόστους επιταχύνει ή αναστέλλει την εκμηνόηση της παραγωγής; Ποια η άποψη των ΜμΕ για τις τιμές και τα τιμολόγια του ρεύματος και τις επιπτώσεις της απελευθέρωσης; Τέλος, ποια είναι εκείνα τα μέτρα που μπορούν να εφαρμοστούν άμεσα ώστε να βελτιωθεί η σημερινή κατάσταση; Οι απαντήσεις περιλαμβάνονται στα συμπεράσματα και τις προτάσεις που περιγράφονται στο Κεφάλαιο 5.

Στο τέλος της έρευνας, στο Κεφάλαιο 6, προτείνονται πεδία περαιτέρω έρευνας που η ανάπτυξή τους θα μας επιτρέψει να βαθύνουμε περαιτέρω τη γνώση μας γύρω από την ενεργειακή φτώχεια στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

2

Βιβλιογραφία, ισχύουσα κατάσταση (state of the art)

2.1 Το ρευστό τοπίο της προσφοράς ενέργειας

Μια σειρά από πολύ πρόσφατα γεγονότα (ασυνήθιστα καταστροφικές πυρκαγιές στην ασιατική Ρωσία, τον Ευρωπαϊκό Νότο, τις ΗΠΑ και τη Νότια Αμερική, τήξη των πάγων στην Γροιλανδία, αφόρητοι καύσωνες ακόμη και σε χώρες του Βορρά, κ.α.) επιβεβαιώνουν ότι η κλιματική αλλαγή είναι παρούσα αποτελώντας για την ανθρωπότητα μια ασύμμετρη απειλή, υπό την έννοια πώς είναι πρωτόγνωρη, ενώ τα μέχρι σήμερα μέσα πρόληψης για τη διαχείριση κινδύνων δεν είναι επαρκή για να την αντιμετωπίσουν (Κλάιν, 2015· Wallace-Wells, 2017). Στο πλαίσιο των μέτρων που έχουν συμφωνηθεί και υλοποιούνται στη κατεύθυνση αποτροπής αυτού του κινδύνου, τα οποία συμπυκνώνονται στο στόχο να μην αυξηθεί η παγκόσμια θερμοκρασία πάνω από 2 βαθμούς Κελσίου μέχρι το τέλος του αιώνα σε σχέση πάντα με τα προβιομηχανικά επίπεδα, είναι η μείωση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα (CO₂) που προκαλεί το φαινόμενο του θερμοκηπίου. Το CO₂ εκλύεται στην ατμόσφαιρα κυρίως από την καύση ορυκτών καυσίμων για παραγωγή ενέργειας. Η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, που αποκτά κατεπείγοντα χαρακτήρα επειδή χώρες

όπως οι ΗΠΑ που παράγει το 24% του παγκόσμιου ΑΕΠ απέχουν των σχετικών προσπαθειών σε ένα βαθμό (κι όχι ολοσχερώς μιας και πολλές Πολιτείες αναλαμβάνουν το μερίδιο ευθύνης που τους αναλογεί), είναι η σοβαρότερη κινητήρια δύναμη των σχεδίων αύξησης της χρήσης ΑΠΕ στο ενεργειακό μίγμα και της μετάβασης στη λεγόμενη μετα-ανθρακική εποχή, που είναι σε εξέλιξη στην Ευρώπη. Δεν είναι φυσικά και η μόνη αιτία που υποκινεί την ενεργειακή μετάβαση. Η ΕΕ ως η μοναδική μεγάλη οικονομική δύναμη που στερείται ενεργειακών κοιτασμάτων τόσο δικών της όσο και από περιοχές που να βρίσκονται στην ακτίνα πολιτικής της επιρροής και να διαθέτουν κοιτάσματα πετρελαίου ή φυσικού αερίου, κι αντίθετα με ΗΠΑ, Ρωσία και Κίνα, πρωταγωνιστεί στη στροφή στις ΑΠΕ, ως μέσο εξασφάλισης της ενεργειακής της κυριαρχίας, στο πλαίσιο του διεθνούς ανταγωνισμού.

Σε αυτό το πλαίσιο προωθούνται μια σειρά μέτρων από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την επιτάχυνση της ενεργειακής μετάβασης, που ανατρέπουν εκ βάθρων ένα τοπίο το οποίο παρέμεινε σχετικά σταθερό, χωρίς τουλάχιστον ποιοτικές μεταβολές, επί μισό σχεδόν αιώνα. Κορυφή του παγόβουνου των υποκείμενων αλλαγών είναι οι εξής στόχοι όπως διατυπώθηκαν εκ νέου και προσφάτως στην ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την επιτροπή των Περιφερειών, με ημερομηνία 18 Ιουνίου 2019 και τίτλο «Ενωμένοι στην υλοποίηση της Ενεργειακής Ένωσης και της Δράσης για το Κλίμα – Δημιουργία των βάσεων για την επιτυχή μετάβαση στην καθαρή ενέργεια»: Μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου κατά 20% το 2020 και άνω του 40% το 2030, κάλυψη των ενεργειακών αναγκών από ανανεώσιμες πηγές κατά 20% το 2020 και άνω του 32% το 2030, εξασφάλιση ενεργειακής απόδοσης 20% το 2020 και άνω του 32,5% το 2030, διασύνδεση 10% το 2020 και 15% το 2030, προτάσεις που αφορούν το κλίμα σε προγράμματα που χρηματοδοτεί η ΕΕ 20% για την περίοδο 2014-2020 και 25% για την περίοδο 2021-2027 και τέλος μείωση των εκπομπών CO₂ από τα αυτοκίνητα κατά 37,5%, από τα ημιφορτηγά 31% και τα φορτηγά 30%. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2019α).

Πίνακας 1. Κατά κεφαλήν εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα, σε μετρικούς τόνους

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Ελλάδα	8,48	8,64	8,59	8,76	8,87	8,98	8,83	8,89	8,66	8,28	7,54	7,19	7,25	6,34	6,18
ΕΕ	8,01	8,17	8,11	8,22	8,21	8,14	8,18	8,01	7,8	7,16	7,36	7,08	6,92	6,75	6,38
ΟΟΣΑ	11,08	10,96	10,94	11,03	11,07	11,01	10,92	10,93	10,66	9,94	10,18	9,99	9,78	9,71	9,55

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα, τελευταία ενημέρωση: 27 Σεπτεμβρίου 2019

Η Ελλάδα έχει μειώσει σημαντικά τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα για μια σειρά όχι κατ' ανάγκην ευχάριστους λόγους, όπως είναι η οικονομική κρίση και η ύφεση των ετών 2008-2015 με τα συμπαρομαρτούντα της όπως η μείωση της βιομηχανικής παραγωγής, του στόλου αυτοκινήτων και μοτοσυκλετών, των καθημερινών μετακινήσεων κ.α. (Βατικιώτης, 2017). Όπως φαίνεται στον Πίνακα 1 οι εκπομπές του συγκεκριμένου αερίου στην Ελλάδα το 2014 (τελευταίος έτος για το οποίο υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία) ήταν πολύ χαμηλότερες όχι μόνο από τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ αλλά και της ΕΕ, που πρωταγωνιστεί στις προσπάθειες αντιμετώπισης των αιτιών που προκαλούν την τρύπα του όζοντος. Παρόλα αυτά μια σειρά από άλλους λόγους όπως η γήρανση του πληθυσμού των ΙΧ αυτοκινήτων, η αλλαγή προς το χειρότερο του ενεργειακού μίγματος για οικιακή θέρμανση, κ.α. δεν επέτρεψαν να μειωθούν αναλογικά κι οι ρύποι στην Αθήνα (Βατικιώτης, Γεμεντζή, Ζέρβας, 2017).

Κατ' εφαρμογή των μέτρων που περιγράφηκαν παραπάνω, το μερίδιο των ΑΠΕ στο σύνολο της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας στην Ελλάδα αυξήθηκε σημαντικά τα τελευταία χρόνια, φθάνοντας το 2017 στο 20,1%. Η παρατηρούμενη αύξηση είναι αποτέλεσμα της επέκτασης της εγκατεστημένης ισχύος και της παραγωγής αιολικής και ηλιακής ενέργειας την τελευταία δεκαετία, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 1. Εκτιμάται ότι το 2017 τα φωτοβολταϊκά κάλυψαν το 7% των αναγκών σε ενέργεια, οδηγώντας την Ελλάδα σε μια από τις πρώτες

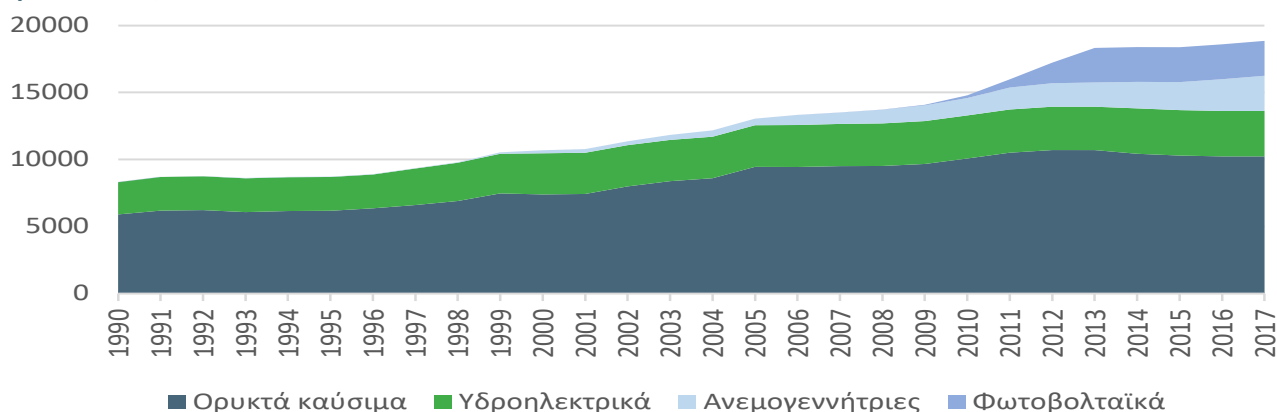
θέσεις παγκοσμίως με κριτήριο τη συμμετοχή των φωτοβολταϊκών στην ζήτηση ενέργειας. Σημαντική ήταν αυτήν την περίοδο η μείωση της παραγωγής λιγνίτη κατά 30% το 2016, σε σχέση με το 2015, εξακολουθώντας ωστόσο να αντιπροσωπεύει πάνω από 50% της συνολικής παραγωγής ενέργειας στην Ελλάδα (IENE, 2019).

Ωστόσο, η αυξημένη χρήση των ΑΠΕ δεν πραγματοποιείται χωρίς προβλήματα. Συνοπτικά αποδίδονται ως εξής: «Η παραγωγή των ΑΠΕ είναι στοχαστική², με σημαντικές επιπτώσεις στη λειτουργία του συστήματος και τη λειτουργία των συμβατικών μονάδων, καθ' όλη απαραιτήτων για να καλύπτουν τις απαιτήσεις της ζήτησης τις ώρες που δεν παράγουν οι σταθμοί ΑΠΕ, καθώς και για τη ζήτηση του ισοζυγίου παραγωγής και φορτίου. Με τη σημερινή εγκατεστημένη παραγωγή των ΑΠΕ δημιουργούνται προβλήματα στις ώρες χαμηλών και ελαχίστων φορτίων του συστήματος, καθώς και τις μεταμεσημβρινές ώρες, οπότε μειώνεται απότομα η παραγωγή των φωτοβολταϊκών και προκαλούνται απαιτήσεις ταχείας ανάληψης φορτίου –και με αυξημένο ρυθμό– από τις συμβατικές μονάδες. Υπάρχει ένα μεγάλο φάσμα προκλήσεων που πρέπει να αντιμετωπισθούν, κάτι που αποτελεί αντικείμενο προβληματισμού και διερεύνησης σε πανευρωπαϊκό επίπεδο» (ΑΔΜΗΕ, 2018).

Μία άλλη γκάμα προβλημάτων που συνοδεύει την ανάπτυξη των ΑΠΕ συνδέεται με την μεγάλη απόκλιση μεταξύ εγκατεστημένης και παραγόμενης ισχύος. Με βάση δικούς μας υπολογισμούς (βλέ-

2. Ο όρος προέρχεται από τη στατιστική και βρίσκει εφαρμογή σε πλήθος άλλων επιστημών από τη βιολογία μέχρι τους υπολογιστές. Περιγράφει μια τυχαία ή μη πλήρως προβλέψιμη κατανομή πιθανοτήτων.

Διάγραμμα 1. Εγκατεστημένη ισχύς για παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας στην Ελλάδα κατά πηγή προέλευσης

Πηγή: Eurostat, τελευταία ενημέρωση: 27/02/2019

πε Πίνακα 2) επάνω σε στοιχεία που δημοσίευσε ο ΔΑΠΕΕΠ (διάδοχος του ΛΑΓΗΕ από τον Ιούνιο του 2018 που κι αυτός ήταν διάδοχος του ΔΕΣΜΗΕ από το 2012) ο βαθμός αξιοποίησης της εγκατεστημένης ισχύος (συντελεστής φόρτισης) στα αιολικά το 2018 ανήλθε μόνο στο 26,80% και στα φωτοβολταϊκά ακόμη χαμηλότερα, στο 16,89%. Στο παρελθόν μάλιστα, όταν οι τεχνολογίες των ΑΠΕ ήταν ακόμη πιο ανώριμες απ' όσο είναι σήμερα, αυτός ο συντελεστής ήταν ακόμη χαμηλότερος, π.χ. στα φωτοβολταϊκά το 2009 ήταν 11,16%, 9,85% το

2010, κ.ο.κ. (ΑΔΜΗΕ, 2017). Πρόκειται επομένως για τεχνολογίες παραγωγής ενέργειας που προϋποθέτουν μεγάλη δέσμευση εγκατεστημένου κεφαλαίου (υπό την μορφή ανεμογεννητριών, φωτοβολταϊκών πάνελ, κ.α.) για σχετικά μικρά αποτελέσματα στην παραγωγή ενέργειας, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει με τα ορυκτά καύσιμα. Άμεση συνέπεια επομένως της αυξημένης συμμετοχής των ΑΠΕ στο μίγμα είναι να αυξάνεται η Οριακή Τιμή Συστήματος και μακροπρόθεσμα έστω η τιμή που πληρώνει ο τελικός καταναλωτής.

Πίνακας 2. Παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας μονάδων ΑΠΕ 2018

Μήνες	Αιολικά			Φ/Β διασυνδεδεμένου συστήματος		
	Ενέργεια MWh	Εγκατεστημένη ισχύς MW	Συντελεστής φόρτισης	Ενέργεια MWh	Εγκατεστημένη ισχύς MW	Συντελεστής φόρτισης
Ιανουάριος	476.627	2.322,17	27,59%	177.299,36	2.093,97	11,38%
Φεβρουάριος	459.626	2.322,17	29,45%	145.724,98	2.094,07	10,36%
Απρίλιος	349.007	2.325,77	20,84%	324.316,25	2.094,67	21,50%
Μάιος	393.834	2.344,37	22,58%	313.658,27	2.094,67	20,13%
Ιούνιος	345.662	2.384,37	20,13%	316.206,02	2.120,33	20,71%
Ιούλιος	217.726	2.434,17	12,02%	358.727,63	2.121,33	22,73%
Αύγουστος	606.345	2.463,97	33,08%	347.915,34	2.121,33	22,04%
Σεπτέμβριος	506.341	2.463,97	28,54%	292.368,67	2.121,33	19,14%
Οκτώβριος	518.412	2.463,97	28,28%	242.321,93	2.121,32	15,35%
Νοέμβριος	641.129	2.484,97	35,83%	154.116,39	2.139,85	10,00%
Δεκέμβριος	470.511	2.555,27	24,75%	158.230,36	2.139,85	9,94%
Σύνολο	5.574.150	28.890,94	26,80%	3.084.149,09	25.356,89	16,89%

Πηγή: Διαχειριστής ΑΠΕ & ΕΠ ΑΕ, Δεκέμβριος 2018

Σε μια παράλληλη εξέλιξη, τη δική της σφραγίδα στις εξελίξεις στο ενεργειακό τοπίο βάζει η απελευθέρωση της αγοράς ενέργειας, όπως εμφανίζεται με την εισαγωγή στο χρηματιστήριο πακέτων του μετοχικού κεφαλαίου της ΔΕΗ, την είσοδο ιδιωτών στην παραγωγή ρεύματος από Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας, την εμφάνιση ιδιωτών παρόχων στην προμήθεια ρεύματος στα νοικοκυριά και μια σειρά άλλων εξελίξεων. Η απελευθέρωση της αγοράς ενέργειας υλοποιήθηκε μέσα από τρεις δέσμες ενεργειακών πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης που εκδόθηκαν τα έτη 1996, 2003 και 2009. Κίνητρο για την απελευθέρωση της αγοράς ενέργειας ήταν τα οφέλη που θα προκύψουν για τους ευρωπαίους καταναλωτές από την είσοδο των ιδιωτών στην αγορά ηλεκτρικού ρεύματος και φυσικού αερίου, καθώς, σύμφωνα με το επίσημο σκεπτικό ο ανταγωνισμός που θα επέλθει από την εξάλειψη του κρατικού μονοπωλίου θα οδηγήσει στην μείωση των λιανικών τιμών.

Ωστόσο, η εξέλιξη των τιμών της ηλεκτρικής ενέργειας τόσο για τα νοικοκυριά όσο και για τη βιομηχανία δεν επιβεβαίωσε τις προσδοκίες που δημιουργήθηκαν από την κατάργηση του κρατικού μονοπωλίου. Οι τιμές του ηλεκτρικού ρεύματος αυξήθηκαν και στις δύο κατηγορίες πελατών.

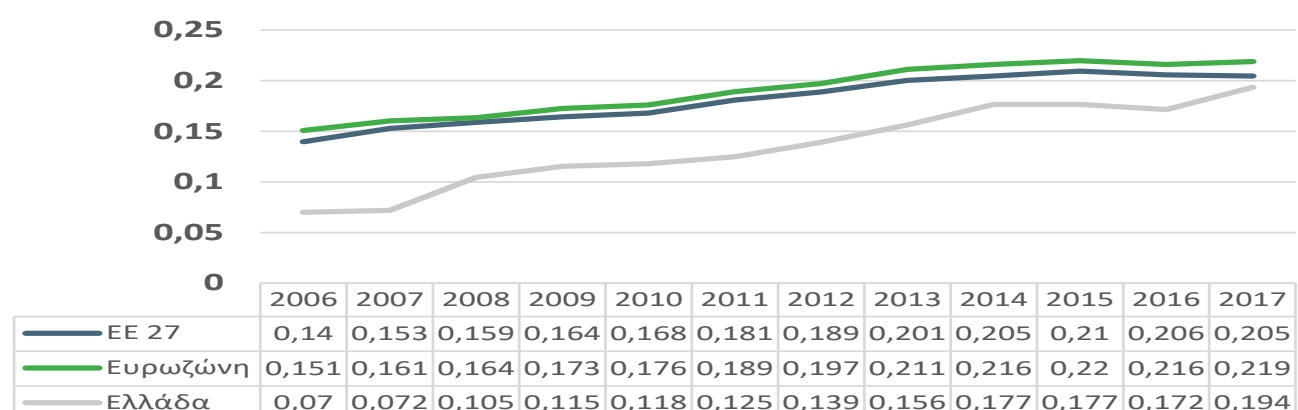
Σε ό,τι αφορά την εξέλιξη της τιμής της kWh για τα νοικοκυριά, με βάση το Διάγραμμα 2, μπορούμε να παρατηρήσουμε τα εξής: Πρώτο, η τιμή της kWh στην Ελλάδα από το 2006 ως το 2017 σχεδόν τριπλασιάστηκε, καθώς αυξήθηκε από 0,07 ευρώ σε 0,194 ευρώ (αύξηση κατά 177%). Δεύτερο, την ίδια χρονική περίοδο τόσο στην ΕΕ των 27 όσο

και στην ευρωζώνη η τιμή της kWh αυξήθηκε κατά 45% περίπου. Είναι μια αύξηση που αν και υπερβαίνει τις μισθολογικές αυξήσεις και την μεγέθυνση του προϊόντος, ακολουθεί την ίδια κατεύθυνση με αυτές στην ΕΕ και την ευρωζώνη. Αντίθετα με ό,τι συνέβη στην Ελλάδα όπου μισθοί και προϊόν μειώθηκαν κατά 40% και 26% αντίστοιχα, ενώ οι τιμές της ενέργειας αυξήθηκαν κατά 177%.

Σε ό,τι αφορά την εξέλιξη της τιμής της kWh για τις μεσαίου μεγέθους βιομηχανίες, με βάση το Διάγραμμα 3, μπορούμε να παρατηρήσουμε τα εξής: Πρώτο, η τιμή της kWh από το 2006 ως το 2017 στην Ελλάδα αυξήθηκε από 0,067 ευρώ σε 0,086 ή κατά 28,35%, όταν στην ΕΕ των 27 αυξήθηκε κατά 5,33% και στην ευρωζώνη κατά 2,60%. Δεύτερο, με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία (2017) η ελληνική μεσαίου μεγέθους βιομηχανία πληρώνει υψηλότερο κόστος για ηλεκτρικό ρεύμα σε σχέση με μια μέση ευρωπαϊκή βιομηχανία. Το αποτέλεσμα αυτού του επιπλέον κόστους είναι ή το ελληνικό προϊόν να είναι ακριβότερο από το αντίστοιχο προϊόν της ευρωπαϊκής βιομηχανίας ή το περιθώριο κέρδους να είναι μικρότερο για να μην μεταφερθεί το επιπλέον ενεργειακό κόστος στην τιμή. Συμπερασματικά, το ενεργειακό κόστος επιδείνωσε σημαντικά την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών επιχειρήσεων σε σχέση με τις ευρωπαϊκές.

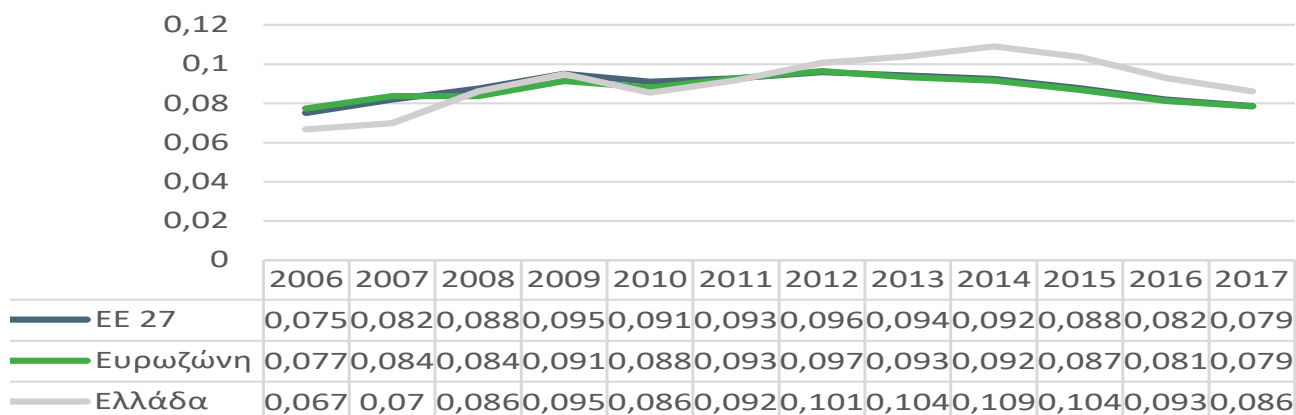
Η σύγκλιση των τιμών της kWh στην Ευρώπη που εξυπηρετεί και διευκολύνει την ενοποίηση της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας στο πλαίσιο του «μοντέλου – στόχος» δημιουργεί χαμένους: τους καταναλωτές και τις επιχειρήσεις που καλούνται να προσαρμοστούν σε ένα υψηλότερο επίπεδο τιμών

Διάγραμμα 2. Τιμή kWh σε ευρώ για νοικοκυριά

Πηγή: Eurostat, τελευταία ενημέρωση 18/6/2019

Διάγραμμα 3. Τιμή kWh σε ευρώ για μεσαίου μεγέθους βιομηχανίες

Πηγή: Eurostat, τελευταία ενημέρωση 18/6/2019

και κάθε μήνα θυσιάζουν όλο και μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματός τους ή των εσόδων/κερδών τους, αντίστοιχα. Το κόστος είναι ακόμη μεγαλύτερο αν λάβουμε υπ' όψη την μείωση των μισθών, ημερομισθίων και συντάξεων την προαναφερόμενη περίοδο, καθώς και της καταναλωτικής ζήτησης.

Η απόκλιση των αποτελεσμάτων (αύξηση των τιμών καταναλωτή ενέργειας με την έλλευση του ανταγωνισμού) από τους στόχους (μείωση των τιμών λόγω ανταγωνισμού) δεν προέρχεται μόνο από τη σημερινή εμπειρία. Έχει θεμελιωθεί και θεωρητικά, στη βάση δεδομένων από χώρες που έχουν απελευθερώσει την ενεργειακή αγορά πολύ πριν την ΕΕ, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο (Wright, 2007, καθηγητής Ενεργειακής Πολιτικής και Οικονομικών στη Σχολή Διοίκησης του Πανεπιστημίου του Sheffield). Η εξέλιξη της τιμής του ηλεκτρικού ρεύματος και του φυσικού αερίου στη βάση των τριών διακριτών μερών του (κόστος χονδρικής αερίου και ηλεκτρικού, κόστος μεταφοράς και διανομής και κόστος παροχής) πριν και μετά την απελευθέρωση οδηγεί στο συμπέρασμα ότι «τέτοιες φιλοδοξίες» για μείωση των τιμών «πρέπει να απορριφθούν

λόγω του ότι οι κλάδοι του αερίου και του ηλεκτρικού είναι εγγενώς ακατάλληλοι για ανταγωνισμό... Οι επιπτώσεις από την πλήρη απελευθέρωση στο ηλεκτρικό ρεύμα και το αέριο επί της τιμής χονδρικής και του κόστους και περιθωρίου προσφοράς είναι πιθανό να οδηγήσει σε υψηλότερες και πιο αυθαίρετες τιμές και να κάνει τα επενδυτικά κίνητρα να μοιάζουν με λοταρία».

Κατά συνέπεια το ελληνικό τοπίο στην ενέργεια των δύο τελευταίων δεκαετιών ορίζεται μέσα από το συνδυασμό των δύο αυτών διαδικασιών: Από την μια, εγκατάλειψη της λιγνιτικής παραγωγής, επί της οποίας στηρίχθηκε η ταχύρρυθμη μεταπολεμική βιομηχανική ανάπτυξη³ και είσοδος των ΑΠΕ. Και από την άλλη, διάσπαση και περιθωριοποίηση των κρατικών μονοπωλίων και διείδυση των ιδιωτών. Ο συγχρονισμός των δύο αυτών διαδικασιών είχε ως συνέπεια να θολώσουν τα όρια μεταξύ τους, με αποτέλεσμα η ιδιωτικοποίηση της ενέργειας να αποκτήσει αυθαίρετα το θετικό πρόσημο της αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής. Η απαγόρευση της ΔΕΗ να επενδύσει σε Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας συνέβαλε ώστε πρωταγωνιστές

3. Άξιο αναφοράς για τις συνθήκες ίδρυσης της ΔΕΗ είναι το ακόλουθο απόσπασμα από άρθρογραφία του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, τον Ιούλιο του 2014, με αφορμή το νόμο για τη λεγόμενη μικρή ΔΕΗ: «Το Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου δεν θεωρεί άσκοπο να σημειώσει ότι η ΔΕΗ οφείλει την ίδρυση και το όνομά της κατά μεγάλο βαθμό στον ιδρυτή του, τον Γεώργιο Μαραγκόπουλο, ο οποίος, ως πρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας, είχε συντάξει το νομοσχέδιο που εισηγήθηκε την ίδρυση της ελληνικής δημόσιας επιχείρησης ηλεκτρισμού (ΔΕΗ) ακριβώς διότι είχε στην πράξη αποδειχθεί ότι η ιδιωτική παροχή της ηλεκτρικής ενέργειας και, κατά συνέπεια, η λειτουργία της επιχείρησης με κύρια βάση το κριτήριο της κερδοφορίας απέβαινε σε βάρος των πολιτών και, ιδίως, των απόρων, καθώς και των κατοίκων των απομακρυσμένων και δύσβατων περιοχών της χώρας, στις οποίες κρινόταν από τον επιχειρηματία ως οικονομικά σύμφωνη η μεταφορά του ηλεκτρικού ρεύματος... Το Ίδρυμα επισημαίνει ότι δεν είναι σε καμιά περίπτωση ανεκτή η διακινδύνευση των βασικών ζωτικών αγαθών και η κατάργηση του δημόσιου χαρακτήρα των θεμελιωδών παροχών κοινής ωφέλειας στο όνομα της αυστηρής δημοσιονομικής προσαρμογής και της (όποιας) ανάπτυξης» (Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 2014).

της μετάβασης στην μετα-λιγνιτική εποχή να είναι ιδιωτικές εταιρείες. Έτσι, η ΔΕΗ έμεινε να διαχειρίζεται ένα απαρχαιωμένο παραγωγικό δυναμικό με ημερομηνία λήξης που καθορίζεται από τους στόχους της ΕΕ και της ελληνικής κυβέρνησης για την απολιγνιτοποίηση της παραγωγής ενέργειας, ενώ η καθημερινή του λειτουργία βαρύνεται με πρόστιμα που καταλήγουν στην άνοδο της τιμής της κιλοβατώρας. Στην ίδια κατεύθυνση ανόδου των τιμών λειτουργούν κι οι «κλειδωμένες τιμές» με τις οποίες ανταμείβει η ΔΕΗ τους κατόχους των ΑΠΕ. Η ημερομηνία λήξης μάλιστα των λιγνιτικών μονάδων, στις οποίες συμπεριλαμβάνεται κι ο υπερσύγχρονος Ατμοηλεκτρικός Σταθμός V της Πτολεμαΐδας αξίας κόστους κατασκευής 1,4 δισ. ευρώ, επιταχύνεται. Η συμμετοχή των λιγνιτικών μονάδων στο σύστημα που μέχρι το 2017 ήταν 29%, βάσει του σχεδιασμού που ίσχυε έως τον Ιούλιο του 2019 το 2030 θα μειωνόταν στο 14%. Με βάση ωστόσο τις εξαγγελίες του έλληνα πρωθυπουργού Κυριάκου Μητσοτάκη στις 23 Σεπτεμβρίου 2019 από το βήμα του ΟΗΕ στη σύνοδο για το κλίμα ως το 2028 θα κλείσουν όλες οι λιγνιτικές μονάδες που λειτουργούν στην Ελλάδα.

Οι ευρωπαϊκοί στόχοι για την μείωση των εκπομπών οι οποίοι προκαλούν το φαινόμενο του θερμοκηπίου, που για την Ελλάδα μεταφράζονται σε εγκατάλειψη της λιγνιτικής παραγωγής, δεν προωθούνται ωστόσο χωρίς παρενέργειες σε πολλά επίπεδα. Η περιγραφή των προβλημάτων αφήνει μάλιστα εκτός συζήτησης άλλες προτεραιότητες που θα έπρεπε να θέσει η Ελλάδα, όπως για παράδειγμα η επιτάχυνση της σύνδεσης των νησιών η οποία θα μείωνε το κόστος και τους ρύπους.

Μια πρώτη επίπτωση είναι η αύξηση της ενεργειακής εξάρτησης. Εδώ μάλιστα παρουσιάζεται μια σύγκρουση με τους στόχους της ΕΕ, καθώς η διείσδυση των ΑΠΕ που εξασφαλίζει την ενεργειακή αυτάρκεια της ΕΕ υπονομεύει την ενεργειακή κυριαρχία της Ελλάδας, που πρέπει να σημειωθεί ότι είναι από τις χαμηλότερες που παρατηρούνται στην ΕΕ. Ενώ ο μέσος όρος της ενεργειακής εξάρ-

τησης⁴ στην ΕΕ των 28 το 2016 ανερχόταν στο 53,6% στην Ελλάδα έφτανε το 73,65% (Eurostat)! Το 2013 όμως η ενεργειακή εξάρτηση της χώρας ήταν στο 62,17%. Έχει διαπιστωθεί ότι «το αντίστοιχο χρονικό διάστημα, η κατανάλωση λιγνίτη για παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας μειώθηκε κατά 40%. Επομένως, γίνεται φανερό ότι η κατά 20% αύξηση του Δείκτη Ενεργειακής Εξάρτησης οφείλεται στο μεγαλύτερο μέρος της στην κατά 40% μείωση της κατανάλωσης λιγνίτη μεταξύ 2013 – 2016» (Βλάχος, Θ. κ.α., 2019).

Μια άλλη παρενέργεια σχετίζεται με το διαφαινόμενο οικονομικό μαρασμό των λιγνιτοφόρων περιοχών της Ελλάδας, όπως είναι η Πτολεμαΐδα, η Μεγαλόπολη, κ.α. που χαρακτηρίζονται πλέον «κοινωνίες σε μετάβαση» (Τσίγκανου, Κιντή, 2018).

Αρνητικές επιπτώσεις έχει η διείσδυση των ΑΠΕ και στο εμπορικό ισοζύγιο της Ελλάδας, καθώς ανεμογεννήτριες και φωτοβολταϊκά πάνελ εισάγονται από το εξωτερικό, με αποτέλεσμα κάθε παραγόμενη kWh και κάθε πρόοδος που συντελείται στη διείσδυση των ΑΠΕ να αυξάνουν το εμπορικό έλλειμμα της Ελλάδας.

Επιβαρυντικό είναι το αποτύπωμα ειδικά των ανεμογεννητριών στο περιβάλλον αν λάβουμε υπ' όψη μας, ότι: ένα μεγάλο ποσοστό δεν λειτουργούν κι αφήνονται σε αδράνεια λόγω του υψηλού κόστους μετακίνησής τους, η διάρκεια ζωής τους είναι σχετικά μικρή, η ανακύκλωση των υλικών τους (αλουμίνια, χαλκός, κρύσταλλα, πλαστικά, κ.α.) δεν είναι δεδομένη ούτε προβλέπεται από τις συμβάσεις, η εγκατάσταση των ανεμογεννητριών συνοδεύεται από καταστροφή δάσους για τη διάνοιξη δρόμων ώστε να μπορούν να περάσουν νταλίκες μεγάλου μήκους, τη διάνοιξη θεμελίων και την τοποθέτηση μπετόν 150 κ.μ., τη διάρρηξη του υδροφόρου ορίζοντα, κ.α. Η τοποθέτηση φωτοβολταϊκών πάνελ συχνά γίνεται σε αγροτική γη υψηλής παραγωγικότητας, σε βάρος της καλλιέργειας τροφίμων, με αρνητικές συνέπειες για την ποιότητα του εδάφους, κ.α.

4. Ο δείκτης εκφράζει το βαθμό στον οποίο μια οικονομία εξαρτάται από τις εισαγωγές για να ικανοποιήσει τις ενεργειακές της ανάγκες. Υπολογίζεται ως ο λόγος των καθαρών εισαγωγών προς το άθροισμα της ακαθάριστης εγχώριας κατανάλωσης συν την κατανάλωση της ναυτιλίας.

Εξαιρετικά αμφισβητούμενες επίσης είναι οι θετικές επιπτώσεις του φυσικού αερίου στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Παρότι χαρακτηρίζεται ως καύσιμο γέφυρα» σύγχρονες έρευνες υποστηρίζουν ότι παρατείνει χρονικά την εποχή των ορυκτών καυσίμων και δεν οδηγεί στην μετάβαση προς ένα ενεργειακό τοπίο ανανεώσιμων πηγών. Μεταξύ πολλών άλλων τονίζουμε ότι το μεθάνιο που περιέχεται στο φυσικό αέριο και συγκαταλέγεται στα αέρια που προκαλούν το φαινόμενο του θερμοκηπίου σε μια 20ετή περίοδο παγιδεύει 86 φορές περισσότερη θερμότητα σε σχέση με το διοξείδιο του άνθρακα (Romm, 2014).

Τέλος, το μοντέλο απελευθέρωσης που επιλέγηκε αύξησε τις δυσλειτουργίες στην ελληνική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας. «Παρατηρήθηκαν στρεβλώσεις και αθέμιτες πρακτικές στη λειτουργία της χονδρεμπορικής αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας με εκτεταμένη χρήση προθεσμιακών προϊόντων, τύπου NOME⁵, σε εξαγωγές. Υπήρξε χαμηλό όριο προσφοράς της Οριακής Τιμής Συστήματος στα 300 ευρώ/MWh, που έχει θεσμοθετηθεί στην Ελλάδα, όταν στις γειτονικές χώρες το όριο αυτό είναι 3.000 ευρώ/MWh, που δημιούργησε ντόμινο εξαγωγών ηλεκτρικής ενέργειας και μετά πληρώθηκε η αγορά στην οριακή τιμή αποκλίσεων» (IENE, 2019).

2.2 Ενεργειακή φτώχεια: μια νέα, ραγδαία αναπτυσσόμενη μορφή φτώχειας

Η ενεργειακή φτώχεια ωστόσο είναι η πιο άμεσα ορατή επίπτωση από τις δρομολογούμενες αλλαγές, που στη μία όψη έχουν την μετάβαση στις νέες φιλικές προς το περιβάλλον τεχνολογίες παραγωγής ενέργειας και στην άλλη την ιδιωτικοποίηση της ενέργειας, που παύει πλέον να αντιμετωπίζεται ως κοινωνικό αγαθό.

Ως όρος εισάγεται πρώτη φορά από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2009 καθώς συμπεριλαμβάνεται στην τρίτη δέσμη μέτρων για την ενέργεια που

προωθεί παραπέρα την απελευθέρωση της αγοράς φυσικού αερίου και ηλεκτρικού ρεύματος στην ΕΕ. Μεταξύ άλλων προβλέπει το διαχωρισμό της ιδιοκτησίας των δικτύων μεταφοράς από το ενεργειακό προϊόν, την ίδρυση εθνικών ρυθμιστικών αρχών σε κάθε κράτος – μέλος, ενώ κύριος στόχος της είναι «να ενισχύσει με ουσιαστικό τρόπο το γενικό πλαίσιο για μια ανταγωνιστική εσωτερική αγορά ενέργειας, να αναπτύξει ένα κοινό σχέδιο αγοράς για όλα τα κράτη μέλη, το μοντέλο στόχο (target model), να επιτύχει και να προωθήσει τη σύζευξη της αγοράς – σε γενικές γραμμές, το διασυνοριακό εμπόριο δυναμικότητας» (Κατσουλάκος, κ.α., 2017). Στις υποχρεώσεις παροχής υπηρεσιών κοινής ωφέλειας και προστασίας του πελάτη (άρθρο 3) προβλέπεται (άρθρα 7 & 8) πώς «κάθε κράτος μέλος ορίζει την έννοια των “ευάλωτων καταναλωτών”, όπου μπορεί να γίνεται μνεία στην ενεργειακή φτώχεια... Τα κράτη μέλη λαμβάνουν κατάλληλα μέτρα, όπως Εθνικά Σχέδια Ενεργειακής Δράσης, ευεργετήματα σε συστήματα κοινωνικής ασφάλισης, για την εξασφάλιση του απαραίτητου ενεργειακού εφοδιασμού σε ευάλωτους πελάτες ή την υποστήριξη των βελτιώσεων ενεργειακής απόδοσης, έτσι ώστε να αντιμετωπίζεται η ενεργειακή φτώχεια, όπου εντοπίζεται, μεταξύ άλλων και μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της φτώχειας. Τέτοια μέτρα δεν εμποδίζουν το ουσιαστικό άνοιγμα της αγοράς» (Οδηγία ΕΚ & Σ, 2009).

Σε σαφή περιγραφή της ενεργειακής φτώχειας προχώρησε και ο Συνήγορος του Πολίτη. Εν συντομία ορίζει την ενεργειακή φτώχεια ως την «αδυναμία πρόσβασης στις σύγχρονες υπηρεσίες ενέργειας». Πιο αναλυτικά, «ενεργειακή φτώχεια ή ενεργειακή ένδεια είναι η κατάσταση ενός νοικοκυριού που αδυνατεί να έχει πρόσβαση στις πλέον βασικές υπηρεσίες ενέργειας για επαρκή θέρμανση, μαγείρεμα, φωτισμό και τη χρήση οικιακών συσκευών». Σε σχέση με τις αιτίες, ο Συνήγορος του Πολίτη υποστηρίζει ότι «η ενεργειακή φτώχεια προκαλείται από τη σύγκληση πέντε παραγόντων: το

5. Πρόκειται για δημοπρασίες βάσει των οποίων η ΔΕΗ προσέφερε στο πλαίσιο ανταγωνιστικών διαδικασιών ηλεκτρική ενέργεια προς τους ιδιώτες, έτσι ώστε να εκμεταλλευτούν τη φθηνή, λιγνιτική παραγωγή της ΔΕΗ. Είναι μοντέλο που πρωτοεφαρμόστηκε στη Γαλλία. Στην Ελλάδα εισήχθη στο πλαίσιο των προσπαθειών που συνόδευσαν το τρίτο Μνημόνιο (2015-2018).

χαμηλό εισόδημα, τις υψηλές τιμές καυσίμων, την αναποτελεσματική ενεργειακή απόδοση ενός σπιτιού, την υπό μερική κατάληψη (χρήση) κατοικία, τη μεγάλη ηλικία». Δεν πρόκειται επομένως για έναν αδόκιμο όρο ή μια σχετική και πολύσημη έννοια που εισέρχεται πειραματικά στη δημόσια συζήτηση κι επαφίεται στον κάθε επιστήμονα ή ερευνητή η νοηματοδότησή της. Παρόλα αυτά έχει ασκηθεί κριτική κυρίως σε ό,τι αφορά την υπερπροβολή της πλευράς της ενεργειακής αποδοτικότητας, σε βάρος της ευθύνης της πτώσης των εισοδημάτων και της ανόδου των τιμών για την ενεργειακή φτώχεια, στο βαθμό που υποτιμά τη σημασία του ύψους της ενεργειακής κατανάλωσης (Βατικιώτης, 2019).

Η ακαδημαϊκή έρευνα έχει ποσοτικοποιήσει έκτοτε τον παραπάνω ορισμό. Με βάση μια ευρέως διαδεδομένη άποψη ενεργειακά φτωχό χαρακτηρίζεται ένα νοικοκυριό που δαπανά άνω του 10% του ετήσιου οικογενειακού του εισοδήματος για να καλύψει τις ενεργειακές του ανάγκες (Boardman, 1991).

Διεθνώς, εκτιμάται ότι από 1,3 ως 2,6 δισ. άνθρωποι (17% ως 35% του παγκόσμιου πληθυσμού) ζουν σε συνθήκες ενεργειακής φτώχειας (International Energy Agency, 2015). Χωρίς καμία πρόσβαση σε ηλεκτρικό ρεύμα το 2016 ήταν 1,1 δισ. άνθρωποι, από 1,7 το 2000, ενώ μέχρι το 2030 εκτιμάται ότι θα αποκτήσουν πρόσβαση άλλοι 674 εκ. Στις ανεπτυγμένες δε οικονομίες, εκτιμάται ότι το 15% του πληθυσμού ζει υπό συνθήκες ενεργειακής φτώχειας (Energy Access Outlook, 2017).

Στην Ελλάδα, οι προβλέψεις των Προγραμμάτων Οικονομικής Προσαρμογής που επιβλήθηκαν

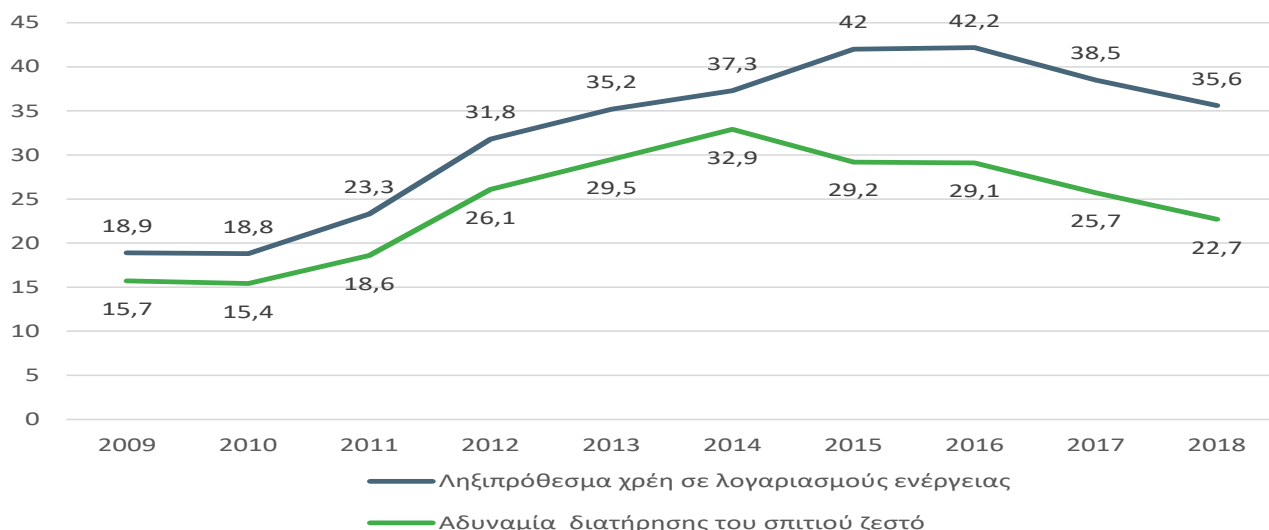
ως όροι για την χορήγηση των τριών δανείων (2010, 2012 και 2015) οδήγησαν την ενεργειακή φτώχεια στα ύψη. Ενδεικτικό στοιχείο για τη σημασία που έχει η μέτρηση και η περιγραφή της ενεργειακής φτώχειας είναι ότι υπερβαίνει κάθε άλλη μορφή φτώχειας που εξετάζεται στο πλαίσιο αξιολόγησης των κοινωνικών συνθηκών. Για παράδειγμα, σε κίνδυνο φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις⁶ το 2018 βρισκόταν το 18,5% του πληθυσμού. Αν χρησιμοποιήσουμε το κατώφλι φτώχειας του έτους 2008, για να ξεπερασθεί η μεροληψία που φέρει ο ορισμός του κινδύνου φτώχειας βάσει του ποσοστού του διαμέσου, ο κίνδυνος φτώχειας ανέρχεται σε 44,9%. Την ίδια χρονιά με υλικές στερήσεις⁷ ζούσε το 33,5% του πληθυσμού, ενώ σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού βρισκόταν το 31,8% του πληθυσμού (ΕΛΣΤΑΤ, 2019). Χρησιμοποιώντας λοιπόν τον πιο αμφισβητούμενο ή τον πιο αυστηρό ορισμό, η φτώχεια πλήττει ένα ποσοστό του πληθυσμού που κυμαίνεται από 18,5% ως 44,9% του πληθυσμού.

Οι ενεργειακά ενδεείς ωστόσο είναι πολύ περισσότεροι καθώς ανέρχονται στο 51% του πληθυσμού, με βάση έρευνα κοινής γνώμης που πραγματοποίησε η ΕΚΠΟΙΖΩ το 2018 (ΕΚΠΟΙΖΩ, 2018). Οι επιπτώσεις της ενεργειακής φτώχειας δεν περιορίζονται μόνο στο επίπεδο ζωής, την κοινωνική συνοχή και ένταξη. Ιδιαίτερη σημασία έχει η εμπειρική διαπίστωση πως «η ενεργειακή αποστέρηση αναδεικνύεται ως ένας παράγοντας που ταυτόχρονα επηρεάζει τις υφιστάμενες κοινωνικές ανισότητες και δημιουργεί νέες» (Βαταβάλη, Χατζηκωνσταντίνου, 2018).

6. Ως κίνδυνος φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις ορίζεται το ποσοστό των ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά των οποίων το συνολικό ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα είναι χαμηλότερο του κατωφλίου της φτώχειας, δηλαδή του 60% του εθνικού διάμεσου (του εισοδήματος που βρίσκεται στο μέσο της κατανομής) ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος. Οι αδυναμίες αυτού του ορισμού, καθώς στηρίζεται σε ένα ποσοστό, ανεξαρτήτως του ύψους του πραγματικού εισοδήματος όπως αυτό εκφράζεται σε χρηματικό ισοδύναμο, φαίνονται από το ότι ο κίνδυνος φτώχειας το 2008 (20,1%) ήταν σχεδόν ίδιος με τον κίνδυνο του 2017 (20,2%) και υψηλότερος του 2018 (18,5%), παρά τη κάθετη μείωση που έχουν υποστεί αυτή την περίοδο τα εισοδήματα χωρίς οι τιμές να έχουν ακολουθήσει ανάλογη πορεία.

7. Ο δείκτης «ποσοστό ατόμων με υλικές στερήσεις» εκτιμά το ποσοστό του πληθυσμού που δεν μπορεί να ανταποκριθεί οικονομικά ή στερείται λόγω οικονομικής αδυναμίας τουλάχιστον 3 από τα ακόλουθα 9 αγαθά: Πρώτο, πληρωμή πάγιων λογαριασμών, ενοικίου, δόσης δανείου ή πιστωτικών καρτών, δεύτερο, διακοπές για μία εβδομάδα, τρίτο, διατροφή που να περιλαμβάνει κάθε δεύτερη μέρα κοτόπουλο, κρέας, ψάρι ή λαχανικά ίσης θρεπτικής αξίας, τέταρτο, έκτακτες αλλά αναγκαίες δαπάνες, πέμπτο, τηλέφωνο περιλαμβανομένου και κινητού, έκτο, έγχρωμη τηλεόραση, έβδομο, πλυντήριο ρούχων, όγδοο, επιβατηγό αυτοκίνητο και ένατο, ικανοποιητική θέρμανση.

Διάγραμμα 4. Κριτήρια μέτρησης της ενεργειακής φτώχειας (ποσοστά)

Πηγή: EU SILC, τελευταία ενημέρωση 2 Σεπτεμβρίου 2019

Οι δικαιολογημένες επιφυλάξεις που προκαλεί το ποσοστό της ενεργειακής φτώχειας σε ό,τι αφορά την αξιοπιστία του, δεδομένου ότι προέρχεται από τυχαία δειγματοληψία σε 881 άτομα άνω των 18 ετών, αίρονται σε ικανοποιητικό βαθμό αν δούμε ότι η ίδια τραγική εικόνα αποτυπώνεται επίσης στην έρευνα της Eurostat για τις συνθήκες διαβίωσης των νοικοκυριών.

Με βάση την ευρωπαϊκή έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης (EU SILC), η Ελλάδα διατηρεί το θλιβερό ρεκόρ σε ένα από τους δύο δείκτες ενεργειακής φτώχειας που μετράει η συγκεκριμένη έρευνα: στις ληξιπρόθεσμες οφειλές. Το 2018, το 35,6% των λογαριασμών στην Ελλάδα ήταν απλήρωτο. Στη δεύτερη θέση βρισκόταν η Βουλγαρία, με το 30,1% των λογαριασμών να είναι απλήρωτοι κι ακολουθούσε η Κροατία με το 17,5% των ενεργειακών λογαριασμών να είναι απλήρωτο! Φαίνεται και στο Διάγραμμα 4 που παραθέτουμε ότι τα ληξιπρόθεσμα στην Ελλάδα άρχισαν να αυξάνονται μετά την επιβολή των Μνημονίων και ειδικότερα την αύξηση της φορολογίας στα καύσιμα, το 2013, όταν ο Ειδικός Φόρος από τα 21 ευρώ το χιλιόλιτρο εκτοξεύθηκε στα 280 ευρώ (αύξηση κατά 1.344%). Για να υπάρχει μέτρο σύγκρισης (ή καλύτερα ...απόκλισης) αρκεί να αναφέρουμε ότι το 2017, τελευταίο έτος για το οποίο υπάρχουν ευρωπαϊκοί μέσοι όροι, όταν το ποσοστό των απλήρωτων λογαριασμών στην Ελλάδα ήταν 38,5% στην ΕΕ των 28 ανερχόταν σε 7% και στην ευρωζώνη

των 19 (πιο ανεπτυγμένων οικονομικά κρατών σε σχέση με την ΕΕ), σε 6,1%.

Η έκταση της ενεργειακής φτώχειας στην Ελλάδα αποτυπώνεται πεντακάθαρα και σε ένα ακόμη δείκτη της ευρωπαϊκής έρευνας EU SILC: στην αδυναμία των νοικοκυριών να διατηρήσουν το σπίτι ζεστό. Στην Ελλάδα το 2018, το 22,7% των νοικοκυριών δεν τα κατάφερε. Ένα χρόνο πριν, το 2017, αδυνατούσε να κρατήσει το σπίτι ζεστό το 25,7%, όταν την ίδια χρονιά την ίδια αδυναμία εκδήλωνε κατά μέσο όρο το 7,8% των νοικοκυριών της ΕΕ και της ευρωζώνης.

Πέραν των μετρήσεων που με εξαίρεση τις ανωτέρω χαρακτηρίζονται περιστασιακές, ανεπαρκείς και στερούμενες συνοχής και βάθους, το ίδιο συμβαίνει και με τα μέτρα αντιμετώπισης της ενεργειακής φτώχειας. Κάλυπτα μπορεί να υποστηριχθεί ότι «το φαινόμενο αντιμετωπίζεται με αποσπασματικά μέτρα κοινωνικής πολιτικής, εξοικονόμησης ενέργειας και μέτρα κατά της κλιματικής αλλαγής (κοινωνικό τιμολόγιο ΔΕΗ, επίδομα πετρελαίου θέρμανσης) και αφετέρου να ορίζεται εμμέσως από τα κριτήρια ένταξης στα συγκεκριμένα προγράμματα (οικογενειακή κατάσταση, εισοδηματικά και περιουσιακά κριτήρια, γεωγραφικές ζώνες), χωρίς να λαμβάνονται υπ' όψη η ενεργειακή κατάσταση και η αποδοτικότητα του κτιρίου ή άλλα χαρακτηριστικά που έχουν σχέση με τη γεωγραφική θέση» (Κοροβέση, κ.α., 2017).

Η έκταση της ενεργειακής φτώχειας στην Ελλάδα έρχεται σε αντίστιξη τόσο με τις τεράστιες δυνατότητες ανάπτυξης της αιολικής και ηλιακής ενέργειας, όσο και με τα εν εξελίξει και δρομολογημένα σχέδια εξόρυξης ορυκτών καυσίμων κι ένταξης της Ελλάδας στον παγκόσμιο ενεργειακό χάρτη. Πρόκειται για σχέδια που εισάγουν και στην Ελλάδα το δίλημμα «ευχή ή κατάρα» στο πλαίσιο της διερεύνησης των συνεπειών που έχει για όλες τις χώρες, με εξαίρεση τη Νορβηγία, η ανάπτυξη και γιγάντωση του εξορυκτικού τομέα (Βατικιώτης, 2018). «Το πλούσιο δυναμικό της χώρας σε ΑΠΕ την καθιστά προνομιακό τόπο για τη συστηματική του αξιοποίηση και πόλο έλξης για επιχειρηματικά κεφάλαια που δραστηριοποιούνται στο συγκεκριμένο τομέα... Η γεωγραφική θέση της χώρας παίζει στρατηγικό ρόλο στο σχεδιασμό νέων ενεργειακών διαδρόμων σύνδεσης της ΕΕ με χώρες παραγωγής φυσικού αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας». (Ζιούτου, Σιδέρης, 2018). Τούτων δοθέντων, συνάγεται ότι η ενεργειακή φτώχεια δεν είναι αποτέλεσμα έλλειψης ή ακόμη και σπανιότητας του αγαθού της ενέργειας, αλλά αποτελεί συνάρτηση των όρων διάθεσής του, που δεν λαβαίνουν καθόλου υπ' όψη την ανάγκη εξασφάλισης ενεργειακής ευημερίας.

2.3 Το τοπίο των ΜμΕ μετά το πέρας των Μνημονίων και της κρίσης

Οι πολιτικές λιτότητας που εφαρμόστηκαν στην Ελλάδα από το 2010 και μετά, κατ' εφαρμογή των όρων των τριών Μνημονίων (2010, 2012 και 2015) και στο πλαίσιο του στόχου της εσωτερικής υποτίμησης, πέραν των κοινωνικών επιπτώσεων (έκρηξη της ανεργίας σε επίπεδο ρεκόρ 27,5% το 2013, μείωση μισθών, ημερομισθίων και συντάξεων, μετανάστευση 500.000 νέων προς αναζήτηση καλύτερης εργασίας, κ.λπ.) επέφεραν αλλαγές και στη δομή της ελληνικής οικονομίας.

Σε ποσοτικό επίπεδο οι μεταβολές αυξάνονται όσο εξετάζουμε την ελληνική οικονομία κινούμενοι από την κρυφή της πυραμίδας της προς τη βάση. Στο σύνολο των κλάδων (εξαιρουμένου του πρω-

τογενούς τομέα) ο αριθμός των επιχειρήσεων από το 2008 ως το 2016 μειώθηκε κατά 9,4%, από 942.671 σε 855.346. Εστιάζοντας δε, στους πέντε κλάδους όπου κατά βάση δραστηριοποιούνται οι ΜμΕ⁸ η μείωση ήταν σχεδόν τριπλάσια της γενικής κι έφτασε το 28,36%: από 644.051 σε 461.357 (Εκθεση ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, 2019).

Το τμήμα που κατέβαλαν οι ΜμΕ στο πλαίσιο των αιρεσιμοτήτων που συνόδευσαν τη δανειοδότηση της ελληνικής οικονομίας αποτυπώνεται επίσης στο μερίδιο που καταλαμβάνουν οι μικρές επιχειρήσεις, με κριτήριο τον αριθμό των απασχολούμενων, στο σύνολο της οικονομίας. Ενώ λοιπόν οι επιχειρήσεις που απασχολούσαν έως και 4 εργαζομένους αντιπροσώπευαν το 2008 το 93,96% του συνόλου, το ποσοστό αυτό το 2016 μειώθηκε στο 89,51%. Μείωση κατέγραψε επίσης (αν και μικρότερη) και το ποσοστό των επιχειρήσεων που απασχολούν έως 9 εργαζόμενους την ίδια χρονική περίοδο: από 97,14% σε 95,58%. Ειρήσθω εν παρόδω, η τοποθέτηση του πήχη των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στους 9 εργαζόμενους συνάδει με μια πολύ σημαντική εμπειρική παρατήρηση που χρησιμοποιείται κατά κόρον στη σχετική βιβλιογραφική και έρευνα, βάσει της οποίας οι επιχειρήσεις που απασχολούν μέχρι 9 εργαζόμενους μπορούν να πραγματοποιήσουν μόνο απλή κι όχι διευρυμένη αναπαραγωγή του κεφαλαίου (Σακελλαρόπουλος, 2014· Παπαδόπουλος, 1987). Επικεντρώνοντας στους 5 κλάδους των ΜμΕ, μείωση για την περίοδο 2008 – 2016 εκφράζεται τόσο στο ποσοστό των επιχειρήσεων που απασχολούν έως 4 εργαζόμενους από 93,35% του συνόλου σε 87,7% όσο και σε εκείνες που απασχολούν έως 9 εργαζόμενους: από 96,9% σε 94,82%. Τούτου δοθέντος αξίζει να τονιστεί ότι «παρά τις σημαντικές απώλειες σε απόλυτους αριθμούς, τα σχετικά μεγέθη για αυτές τις επιχειρήσεις είστε σε όρους απασχόλησης είτε σε όρος κύκλου εργασιών διατηρούν τη βαρύνουσα θέση τους στην ελληνική οικονομία.. Το στοιχείο αυτό, τουλάχιστον στη βραχεία διάρκεια, φαίνεται να αντανακλά τη σταθερότητα της κοινω-

8. Πρόκειται για τους ακόλουθους κλάδους: Πρώτο, μεταποίηση, δεύτερο, χονδρικό και λιανικό εμπόριο επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, τρίτο, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης, τέταρτο, διαχείριση ακίνητης περιουσίας και, πέμπτο, κατασκευές.

νικοοικονομικής δομής του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού, παρά τη βιαιότητα της οικονομικής προσαρμογής των Προγραμμάτων σταθεροποίησης και του δόγματος σοκ. Το μικρό μέγεθος της ελληνικής επιχειρηματικότητας, που αρθρώνεται μέσω της παραδοσιακής μεσαίας τάξης, παρουσιάζει μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα ανθεκτικότητα, η οποία μοιάζει να συνιστά δηλωτικό και ιστορικό γνώρισμα της διάρθρωσής της» (Αρανίτου, 2018).

Το παζλ των αλλαγών στις ΜμΕ την περίοδο των σταθεροποιητικών προγραμμάτων, 2010-2018, συμπληρώνεται και ολοκληρώνεται αν στην εικόνα της συρρίκνωσης προσθέσουμε τις ποιοτικές μεταβολές που συντελέστηκαν, αλλάζοντας ριζικά το περιβάλλον δραστηριοποίησης των επιχειρήσεων. Η μελέτη σε βάθος και πέραν της περιπτωσιολογίας αυτών των ποιοτικών μεταβολών, που αν και σχετίζεται ξεφεύγει της παρούσης έρευνας για την ενεργειακή φτώχεια στις ΜμΕ, αποτελεί μια μεγάλη πρόκληση σήμερα, προκειμένου να προβλέψουμε την πορεία της ελληνικής οικονομίας, τα βασικά γνωρίσματα του παραγωγικού μοντέλου που αναδύεται από την κρίση και έγκαιρα να διαγνώσουμε τις εγγενείς του αδυναμίες. Η διερεύνηση αυτών των αλλαγών προσθέτει στη συζήτηση για τη μεσαία τάξη μια νέα μεταβλητή, πέραν της διελευσίνδας μεταξύ κατάρρευσης και ανθεκτικότητας: τη διάσταση του μετασχηματισμού!

Μια πρώτη ποιοτική μεταβολή προέρχεται από την εξέταση και ομαδοποίηση των κλάδων με κριτήριο την εξέλιξη της απασχόλησης. Παρότι η ανεργία παραμένει σε πολύ υψηλά ποσοστά για την Ελλάδα (17% τον Ιούνιο του 2019), υπάρχουν έξι κλάδοι που τη συγκεκριμένη περίοδο αύξησαν τον αριθμό των εργαζομένων τους, εκ των οποίων μόνο ένας εντάσσεται στην παραδοσιακή μικρομεσαία επιχειρηματικότητα: Πρώτο ενημέρωση κι επικοινωνία, δεύτερο δραστηριότητες υπηρεσιών καταλύματος και εστίασης, τρίτο διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες, τέταρτο παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων, δραστηριότητες εξυγίανσης, πέμπτο δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων και έκτο δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας. Πρόκειται για κλάδους που

αναπτύσσονται στο έδαφος ενός ευρύτερου μετασχηματισμού της ελληνικής οικονομίας (πχ ανάπτυξη τουρισμού), της απόσυρσης του κράτους από κοινωνικές δραστηριότητες που μετατρέπονται σε πεδία επιχειρηματικής δραστηριοποίησης (πχ, υγεία), της ανάδυσης νέων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων ως αποτέλεσμα της φροντίδας για το περιβάλλον (πχ επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων), κ.α.

3 Μεθοδολογία

Για πρώτη φορά η ενεργειακή φτώχεια στις ΜμΕ μετρήθηκε στο πλαίσιο της Έρευνας αποτύπωσης της οικονομικής συγκυρίας και διερεύνησης οικονομικών θεμάτων του ευρύτερου οικονομικού περιβάλλοντος, Ιουλίου 2019, που διεξάγει το ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ σε συνεργασία με την εταιρεία Marc (ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, 2019β). Η έρευνα διενεργήθηκε σε ένα δείγμα 806 πολύ μικρών και μικρών επιχειρήσεων (0-49 ατόμων προσωπικό) στους κλάδους της μεταποίησης, του εμπορίου και των υπηρεσιών που αποτελούν το 99,6% των επιχειρήσεων στην Ελλάδα. Η έρευνα είναι αποδεδειγμένης αξιοπιστίας και ακρίβειας καθώς τα ευρήματα της συμπίπτουν κι ενίοτε προδικάζουν την πορεία αντίστοιχων μεταβλητών σε εθνικό επίπεδο, όπως καταγράφονται επισήμως από την ΕΛΣΤΑΤ κ.α. Το αποτέλεσμά της παρατίθεται στο Κεφάλαιο 4.1.

Η συμβολή του παρόντος ερευνητικού κειμένου έγκειται στην έρευνα που διεξήχθη, με τη μορφή ερωτηματολογίου το οποίο απαντήθηκε από 19 επαγγελματίες που προθυμοποιήθηκαν να πάρουν μέρος στην έρευνα. Η πλειοψηφία των συνεντεύξεων υλοποιήθηκε με κατ' ιδίαν επαφή και λίγες μέσω τηλεφώνου ή γραπτώς κι αυτό εξ αιτίας της απόστασης, δεδομένου ότι από τους 19 ερωτώμενους οι 12 προέρχονταν από την Αθήνα, οι 5 από τη Θεσσαλονίκη, 1 από Κρήτη και 1 από Αγρίνιο. Η έρευνα, που ξεκίνησε τον Μάιο και ολοκληρώθηκε το Σεπτέμβριο του 2019, στηρίχθηκε σε ένα δείγμα 19 προνομιακών πληροφορητών, οι οποίοι στη συντριπτική τους πλειοψηφία είναι συνδικαλιστικά στελέχη της ΓΣΕΒΕΕ που ασκούν επαγγελματικές δραστηριότητες σε όλο σχεδόν το εύρος των επαγγελματιών που καλύπτει η Συνομοσπονδία. Οι ερω-

τώμενοι προέρχονται ειδικότερα από 17 κλάδους. Στην έρευνα συμμετείχαν, με αλφαβητική σειρά, οι εξής, μεταφέροντας δική τους εμπειρία ή συναδέλφων τους από τον κλάδο:

Δημήτρης Βαργιάμης, Α' Αντιπρόεδρος ΓΣΕΒΕΕ και Πρόεδρος Ομοσπονδίας Βιοτεχνών Υδραυλικών Ελλάδος (ΟΒΥΕ), Γιώργος Βλασόπουλος, Μέλος ΔΣ ΓΣΕΒΕΕ και Πρόεδρος Πανελληνίας Ομοσπονδίας Βιοτ. Εγκαταστατών Συντηρητών Ανελκυστήρων (ΠΟΒΕΣΑ), Χρήστος Γεωργακόπουλος, Μέλος ΔΣ ΓΣΕΒΕΕ και Α' Αναπληρωτής Πρόεδρος Ενιαίας Ομοσπονδίας Βιοτ. Επισκευαστών Αυτοκινήτων-Μηχανημάτων-Μοτοσυκλετών (ΕΟΒΕΑΜ), ΑΓ, ειδικές μεταλλικές κατασκευές, Διαμαντής Ηλιάδης, Μέλος ΔΣ ΓΣΕΒΕΕ και Πρόεδρος Πανελληνίας Ομοσπονδίας Εκπαιδευτών Οδήγησης (ΠΟΕΟ), Διαμαντόπουλος Σπύρος, Πρόεδρος Πανελληνίας Ομοσπονδίας Φωτογράφων (ΠΟΦ), Καπνοπώλης Τάσος, πρόεδρος Βιοτεχνικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης, Δημήτρης Κοντούσις, Γεν. Γραμματέας Ομοσπονδίας Ψυκτικών Ελλάδος (ΟΨΕ), Γιώργος Κουράσης, Γεν. Γραμματέας ΓΣΕΒΕΕ και Γεν. Γραμματέας Πανελληνίας Ομοσπονδίας Εστιατορικών & Συναφών Επαγγελματιών (ΠΟΕΣΕ), Κωνσταντόπουλος Χαράλαμπος, Γεν. Γραμματέας Πανελληνίας Ομοσπονδίας Σωματείων Εργοληπτών Ηλεκτρολόγων (ΠΟΣΕΗ), Χρήστος Λούσης, Πρόεδρος Πανελληνίας Ομοσπονδίας Εμπόρων & Βιοτεχνών Υαλοπινάκων (ΠΟΕΒΥ), Άρτεμις Μαυράκη, Μέλος ΔΣ ΓΣΕΒΕΕ, Υπεύθυνη Παραρτήματος ΙΜΕ-ΚΕΚ ΓΣΕΒΕΕ Κρήτης και Πρόεδρος Ομοσπονδίας Μεσιτών Αστικών Συμβάσεων Ελλάδος (ΟΜΑΣΕ), Θεόφιλος Παγιάτης, Πρόεδρος Πανελληνίας Ομοσπονδίας Βιοτεχνών Αλουμινοκατασκευαστών (ΠΟΒΑΣ), Μακάριος Παπαδόπουλος, πρόεδρος της Συντεχνίας Καταστηματαρχών Ζαχαροπλαστών Θεσσαλονίκης και αντιπρόεδρος του Βιοτεχνικού Επιμελητηρίου Θεσσαλονίκης, Αλέκος Πεσιμαλιτζόγλου, έμπορος ετοιμών ενδυμάτων, Μενέλαος Ρειζίδης, Μέλος Ελεγκτικής Επιτροπής ΓΣΕΒΕΕ και Πρόεδρος Πανελληνίας Ομοσπονδίας Στεγνοκαθαριστηρίων Ταπντοκαθαριστηρίων Πλυντηρίων Σιδερωτηρίων & Συναφών Επαγγελματιών, Στράτος Σαράντου εμπορικός διευθυντής, Μαρία Σωτηροπούλου, Πρόεδρος Κλαδικής Ομοσπονδίας Κουρέ-

ων Κομμωτών Καταστηματαρχών Ελλάδος (ΚΟΚΚ-ΚΕ), Φραντζέσκα Τατούλη, Μέλος ΔΣ ΓΣΕΒΕΕ και Πρόεδρος Πανελληνίας Ομοσπονδίας Κυλικείων Δημόσιων & Ιδιωτικών Σχολείων (ΠΟΚΔΙΣ). Στους συμμετέχοντες δόθηκε φόρμα συναίνεσης για τη συμμετοχή τους στην παρούσα έρευνα κι ενημερώθηκαν για το περιεχόμενο της και τη δυνατότητά τους να αποσυρθούν.

Οι απαντήσεις στο ερωτηματολόγιο για την ενεργειακή φτώχεια στις ΜμΕ, το οποίο παρατίθεται αυτούσιο στο Παράρτημα του κειμένου και αποτελείται από 29 ερωτήσεις, (συμπεριλαμβανομένων και των υποερωτήσεων), όπως δόθηκαν στο πλαίσιο των προσωπικών συνεντεύξεων μπορούν, για καθαρά τεχνικούς – μεθοδολογικούς λόγους να διακριθούν σε δύο ομάδες. Η πρώτη ομάδα αφορά ποσοτικές απαντήσεις σε αντίστοιχες ερωτήσεις που επιδέχονται ποσοτικοποίηση και ομαδοποίηση και μπορούν να αποδοθούν με τη βοήθεια γραφημάτων. Τα σχετικά ευρήματα παρουσιάζονται στο Κεφάλαιο 4.2. Η δεύτερη ομάδα ερωτήσεων και απαντήσεων είναι ποιοτικές, συμπυκνώνοντας απόψεις και εμπειρίες σχετικές με την ενεργειακή φτώχεια στις ΜμΕ. Τα ευρήματά της παρουσιάζονται στο Κεφάλαιο 4.3

4 Αποτελέσματα

4.1 Η ενεργειακή φτώχεια στις ΜμΕ

Η έρευνα του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ αποτύπωσε για πρώτη φορά την έκταση της ενεργειακής φτώχειας στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

Σε ερώτηση για το αν έχουν καθυστερημένες οφειλές σε λογαριασμούς ενέργειας (ΔΕΗ, φυσικό αέριο, κ.λπ.) το 15% απάντησε θετικά (Διάγραμμα 5). Το ποσοστό των μικρομεσαίων επιχειρήσεων που έχουν καθυστερημένες οφειλές σε λογαριασμούς ενέργειας είναι υψηλότερο απ' όσους χρωστούν στις τράπεζες (14,9%), έχουν καθυστερημένες οφειλές ενοικίου (12%), στο πρώην ΙΚΑ σχετικά με ασφαλιστικές εισφορές εργαζομένων (11,4%) και σε λοιπούς λογαριασμούς, πχ ΟΤΕ, ύδρευση (9,3%) αλλά είναι χαμηλότερο από τις οφειλές σε προμηθευτές (16,1%), στην εφορία πχ ΦΠΑ, ΦΜΥ,

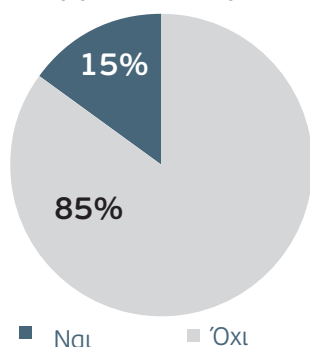
Πίνακας 3. Καθυστερημένες οφειλές σε λογαριασμούς ενέργειας (ΔΕΗ, φυσικό αέριο)

	Κλάδος			Έτη λειτουργίας				Ετήσιος τζίρος			
	Εμπόριο	Μεταποίηση	Υπηρεσίες	έως 5	5 έως 10	10 έως 15	15+	έως 50.000	50.000-100.000	100.000-300.000	300.000+
Ναι	14,7	12,8	17,3	10	17,1	22,1	14,8	21,9	17,5	12,2	5,4
Όχι	85,3	87,2	82,1	90	82,9	77,9	84,9	78,1	82,5	87,8	94,6
ΔΑ	0	0	0,6	0	0	0	0,3	0	0	0	0
	Περιοχή						Αριθμός εργαζομένων				
	Αττική	Αιγαίο, Κρήτη	Β. Ελλάδα	Κ. Ελλάδα	Χωρίς προσωπικό	1 άτομο	2-3 άτομα	4-5 άτομα	Πάνω από 5 άτομα		
Ναι	16,1	16,8	14,2	14,3	18,9	18,2	17,3	10,3	7,2		
Όχι	83,2	83,2	85,8	85,7	81,1	81,8	82,7	88,5	92,1		
ΔΑ	0,7	0	0	0	0	0	0	1,1	0,7		

Πηγή: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, Εξαμηνιαίο δελτίο οικονομικού κλίματος μικρομεσαίων επιχειρήσεων, Αύγουστος 2019

κ.α. (21%) και στον πρώην ΟΑΕΕ (22,1%). Η πανελλαδική έρευνα, αποδεδειγμένης αξιοπιστίας και ακρίβειας, διεξήχθη σε ένα σύνολο 806 μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων που απασχολούν έως 49 εργαζόμενους, μεταξύ 15 και 23 Ιουλίου 2019.

Διάγραμμα 5. Έχετε καθυστερημένες οφειλές σε λογαριασμούς ενέργειας (ΔΕΗ, φυσικό αέριο);

Πηγή: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, Εξαμηνιαίο δελτίο οικονομικού κλίματος μικρομεσαίων επιχειρήσεων, Αύγουστος 2019

Μια πιο ενδελεχέ εξέταση στην κατανομή των απαντήσεων της ίδιας έρευνας με βάση τον ετήσιο τζίρο και τον αριθμό των εργαζομένων, όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 3 δείχνει ότι όσο πιο μικρή είναι μια επιχείρηση τόσο περισσότερο ενδέεται ενεργειακά. Ενώ για παράδειγμα, με βάση την περιοχή δεν παρατηρείται σημαντική απόκλιση στις απαντήσεις, με βάση τον ετήσιο τζίρο παρατηρούμε ότι απ' όσες έχουν ετήσια έσοδα μέχρι 50.000 ευρώ σχεδόν η 1 στις 5 έχει απλήρωτους λογαριασμούς. Όσο μεγαλώνει ο τζίρος, το ποσοστό των επιχειρήσεων που χρωστούν μειώνεται σταθερά για να φτάσει στις επιχειρήσεις με έσοδα άνω των 300.000 ευρώ να χρωστά μόνο η 1 στις

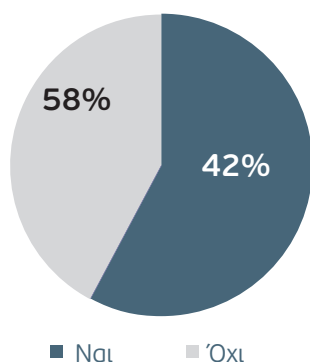
20. Την ίδια τάση επιβεβαιώνει κι η κατανομή των απλήρωτων λογαριασμών με βάση τον αριθμό των απασχολούμενων. Στις επιχειρήσεις που δεν απασχολούν προσωπικό παρατηρείται το μεγαλύτερο ποσοστό απλήρωτων λογαριασμών (18,9%). Το ποσοστό αυτό μειώνεται συνεχώς όσο εξετάζουμε επιχειρήσεις με μεγαλύτερο αριθμό εργαζομένων, για να φτάσουμε στις επιχειρήσεις με πάνω από 5 άτομα προσωπικό καθυστερημένες οφειλές να έχει το 7,2% των επιχειρήσεων.

Ευρύτερα, η διερεύνηση των επιπτώσεων της ενεργειακής φτώχειας συνάδει με τις συστάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προς την Ελλάδα, της 18ης Ιουνίου 2019, «σχετικά με το προσχέδιο του ενοποιημένου εθνικού σχεδίου της Ελλάδας για την ενέργεια και το κλίμα για την περίοδο 2021-2030». Αναφέρεται συγκεκριμένα ότι η Επιτροπή «συνιστά στην Ελλάδα να αναλάβει δράση για» μια σειρά πολιτικών. Μεταξύ αυτών, η 9η στη σειρά: «Να ενσωματώσει καλύτερα τις πτυχές της δίκαιης και ισότιμης μετάβασης, ιδίως με την παροχή περισσότερων λεπτομερειών για τις κοινωνικές επιπτώσεις... που θα έχουν οι στόχοι, οι πολιτικές, και τα μέτρα που έχουν προγραμματιστεί. Να παράσχει λεπτομερέστερες πληροφορίες σχετικά με τα έργα στήριξης μιας δίκαιης και ισότιμης μετάβασης, προσδιορίζοντας τη μορφή της στήριξης και τον αντίκτυπο των πρωτοβουλιών... Να αναπτύξει περαιτέρω την προσέγγιση για την αντιμετώπιση των ζητημάτων ενεργειακής φτώχειας, όπως απαιτείται βάσει του κανονισμού (ΕΕ) 2018/1999» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2019β).

4.2 Η ποσοτική διάσταση της ενεργειακής φτώχειας στις ΜμΕ

Στο πλαίσιο της έρευνας που διενεργήσαμε με τη βοήθεια ερωτηματολογίου αυτό που αρχικά διερευνάται είναι η συνέπεια στην εξόφληση των τιμολογίων. Το 42% των επαγγελματιών δήλωσε πως τα προηγούμενα χρόνια άφησε απλήρωτους λογαριασμούς ηλεκτρικής ενέργειας για ένα μικρό ή μεγάλο χρονικό διάστημα (Διάγραμμα 6).

Διάγραμμα 6. Αφήσατε στο παρελθόν απλήρωτους λογαριασμούς ενέργειας λόγω οικονομικών δυσκολιών;

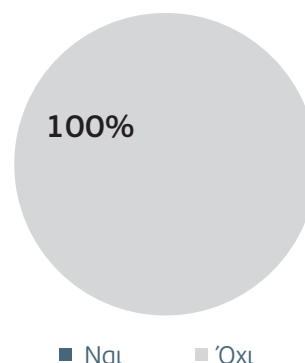

Πρόκειται για κριτήριο που αποτελεί τον πιο «καθαρό» ορισμό της ενεργειακής φτώχειας. Το ίδιο δείγμα που στην προηγούμενη δεκαετία φάνηκε ότι ήταν εξαιρετικά επιρρεπές στην οικονομική συγκυρία και δεν έμνε ανέγγιχτο από τις μεταβολές του μακροοικονομικού περιβάλλοντος σήμερα, αντίθετα, σε ποσοστό 100% δηλώνει ότι δεν έχει απλήρωτους λογαριασμούς (Διάγραμμα 7). Η απάντηση της συγκεκριμένης έρευνας αποκλίνει από τα αποτελέσματα της έρευνας που διενήργησε το ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ με την Marc, επειδή στην τελευταία έρευνα το δείγμα είναι τυχαίο, κατά συνέπεια πιο κοντά στην πραγματικότητα, σε σχέση με το δείγμα προνομιακών συνομιλητών που επιλέξαμε για την ποιοτική και ποσοτική έρευνα

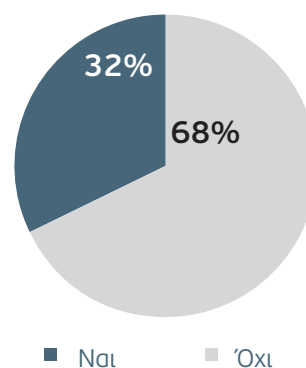
Παρόλα αυτά, ένα σημαντικό ποσοστό που βρίσκεται κοντά, στην αριθμητική περιοχή όσων απάντησαν ότι άφησαν στο παρελθόν απλήρωτους λογαριασμούς, της τάξης του 32% αφιερώνει ένα μέρος του εισοδήματός του στην αποπληρωμή διακανονισμών παλιότερων χρεών (Διάγραμμα 8). Πρόκειται για ποσοστό που χωρίς κίνδυνο μπορούμε να υποθέσουμε ότι με το πέρασμα του χρόνου κι

αν δε συμβούν απότομες αρνητικές μεταβολές θα φθίνει με σταθερό ρυθμό, όσο θα εξοφλούνται οι απλήρωτοι λογαριασμοί.

Διάγραμμα 7. Έχετε τώρα απλήρωτους λογαριασμούς ενέργειας

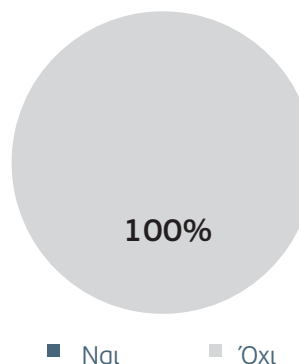

Διάγραμμα 8. Έχετε κάποιο διακανονισμό αποπληρωμής παλιότερων χρεών ενέργειας;

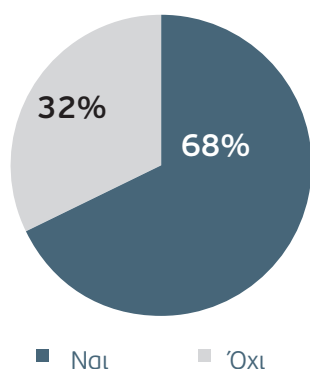
Εντύπωση ωστόσο προκαλεί ότι το τέλος των Μνημονίων, τον Αύγουστο του 2018, δεν σηματοδότησε κάποια θετική μεταβολή στο καθεστώς κάλυψης των ενεργειακών αναγκών. Το σύνολο των ερωτώμενων (100%) απάντησε ότι συνεχίζει να λειτουργεί υπό το καθεστώς ανάγκης στην κάλυψη των ενεργειακών του αναγκών, όπως ξεκίνησε στη διάρκεια της κρίσης (Διάγραμμα 9).

Διάγραμμα 9. Από τον Αύγουστο του 2018 άλλαξε προς το καλύτερο η κάλυψη των ενεργειακών σας αναγκών;

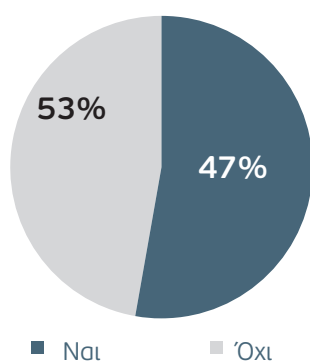

Το αποτύπωμα της ενεργειακής φτώχειας (όπως καταγράφηκε με τους απλήρωτους λογαριασμούς) έγινε αισθητό παρότι στην περίοδο πριν και μετά το ξέσπασμα της κρίσης αλλάζει απότομα το υπόδειγμα της κατανάλωσης. Ενώ σχεδόν το ήμισυ των ερωτώμενων και για την ακρίβεια το 47% απάντησε ότι πριν την κρίση έκανε σπατάλες, ένα μεγαλύτερο ποσοστό, της τάξης του 68%, απάντησε ότι στη διάρκεια της κρίσης αναγκάστηκε να κάνει περικοπές σε βάρος της ποιότητας εργασίας και ζωής του. Το γεγονός ότι ο αριθμός όσων έκαναν περικοπές μετά υπερβαίνει αισθητά εκείνους που έκαναν σπατάλες πριν, δείχνει πώς οι περικοπές έθιξαν ακόμη και όσους έκαναν συνετή και λεηλοισμένη χρήση του ηλεκτρικού ρεύματος (Διάγραμμα 10 και 11).

Διάγραμμα 10. Αναγκαστήκατε να κάνετε περικοπές στην ενεργειακή κατανάλωση για λόγους οικονομίας;

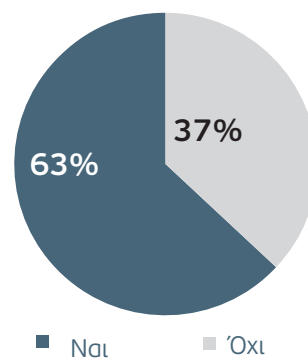

Διάγραμμα 11. Πριν την κρίση κάνατε σπατάλες

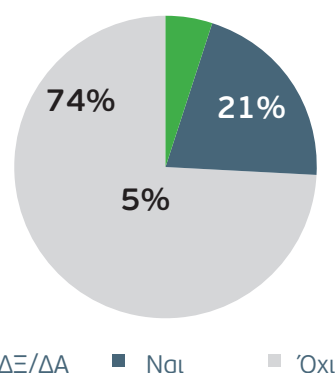

Σε σχέση με τους ιδιώτες πάροχους ηλεκτρικής ενέργειας, που ανταγωνίζονται τη ΔΕΗ, ενώ από ένα ποσοστό της τάξης του 63% αναγνωρίζεται πώς η συμμετοχή τους στην αγορά συνέβαλε στη μείωση των τιμών, ένα ακόμη μεγαλύτερο ποσοστό, της τάξης του 74% ομολογεί πώς οι παρεχόμενες υπηρεσίες προς τους καταναλωτές δεν βελτιώθηκαν (Διάγραμμα 12 και 13).

Διάγραμμα 12. Η είσοδος ιδιωτών μείωσε τα τιμολόγια του ρεύματος;

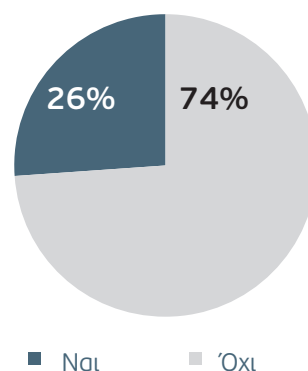

Διάγραμμα 13. Η είσοδος ιδιωτών βελτίωσε τις παρεχόμενες υπηρεσίες;

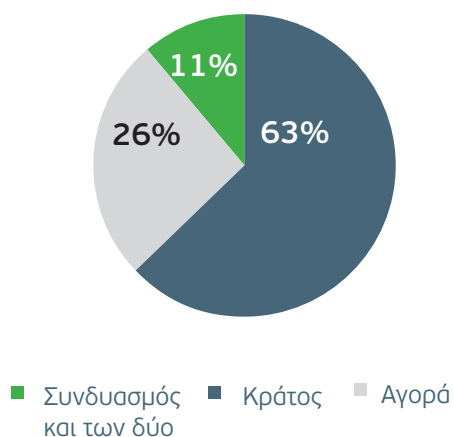
Επιφυλάξεις απέναντι στην άποψη ότι ο ανταγωνισμός μειώνει τις τιμές εκφράζουν οι ερωτώμενοι απαντώντας στο αν η παρουσία πολλών εταιρειών παροχής υγρών καυσίμων, μείωσε τις τιμές. Δεδομένου ότι πρόκειται για μια αγορά που λειτουργεί σχεδόν 30 χρόνια, σε αντίθεση με τη νεοπαγή αγορά του ηλεκτρικού ρεύματος, η επίδραση του ανταγωνισμού μπορεί να αξιολογηθεί με μεγαλύτερη ασφάλεια. Το 74% απαντάει ότι ο ανταγωνισμός δεν μείωσε τις τιμές (Διάγραμμα 14).

Διάγραμμα 14. Η ύπαρξη πληθώρας εταιρειών στα υγρά καύσιμα μείωσε τις τιμές;

Απορριπτικά ωστόσο στέκεται η πλειοψηφία του δείγματος κι απέναντι στον τρόπο τιμολόγησης του ηλεκτρικού ρεύματος. Η πλειοψηφία αρχικά απορρίπτει το ισχύον μοντέλο διαμόρφωσης τιμών το οποίο χαρακτηρίζει ότι διαμορφώνεται στη βάση της αγοράς. Επικαλούμενη την αβεβαιότητα που συνοδεύει το σημερινό μοντέλο διαμόρφωσης τιμών, επιλέγει κατά 63% ένα μοντέλο σταθερών κι εκ των προτέρων γνωστών τιμών, για μια μεγάλη χρονική περίοδο, αντίθετα με ότι ισχύει σήμερα. Αν προσθέσουμε δε κι όσους προτείνουν ένα συνδυασμό κράτους και αγοράς το σύνολο των δύο αυτών απαντήσεων ανέρχεται σε 74%, σχεδόν οι τρεις στους τέσσερις (Διάγραμμα 15)⁹.

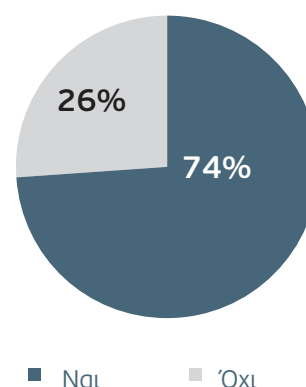
Διάγραμμα 15. Προτιμάτε μηχανισμό διαμόρφωσης τιμών προσδιορισμένο από το κράτος ή την αγορά για τις τιμές του ρεύματος και των καυσίμων;

Αρνητικά στέκονται οι ερωτώμενοι απέναντι στη σημερινή σχετικά άκαμπτη πολιτική τιμών των ενεργειακών εταιρειών που με ορισμένες μικρές εξαιρέσεις (πχ αγροτικό τιμολόγιο) εφαρμόζει μια πολιτική τιμών ανεξαρτήτως ιδιαιτεροτήτων. Το

74% προτιμά μια πολιτική τιμών που θα αλλάζει σε συνάρτηση με τον κλάδο απασχόλησης, εφαρμόζοντας για παράδειγμα φθηνότερες χρεώσεις όταν παρέχεται ρεύμα σε κοινωνικά ωφέλιμες δραστηριότητες, ενδεικτικά μόνο να αναφέρουμε τα σχολικά κυλικεία, ή στις παραμεθόριες περιοχές όπου το κόστος μεταφορών επιδεινώνει τους όρους ανταγωνισμού (Διάγραμμα 16).

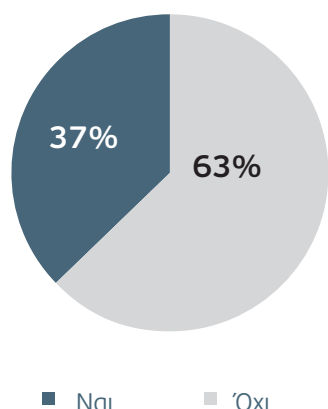
Διάγραμμα 16. Προτιμάτε μια τιμολογιακή πολιτική ρεύματος που να αλλάζει συναρτήσει κλάδου, περιοχής, κ.α.;

Ενδεικτικό τέλος είναι η άγνοια που δείχνει η μεγάλη πλειοψηφία των ερωτώμενων σχετικά με το κόστος του Ειδικού Τέλους Μείωσης Εκπομπών Αερίων Ρύπων (ΕΤΜΕΑΡ), με το οποίο επιδοτούνται οι Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας. Το 63% των ερωτώμενων αγνοεί το ποσοστό συμμετοχής του ΕΤΜΕΑΡ στους λογαριασμούς του ρεύματος παρότι η τιμή του αυξηθεί κατά 9.500% (από 0,3 ευρώ/MWh στα 30 ευρώ) επιβαρύνοντας τα τιμολόγια δυσανάλογα με την ωφελιμότητά του (Διάγραμμα 17).

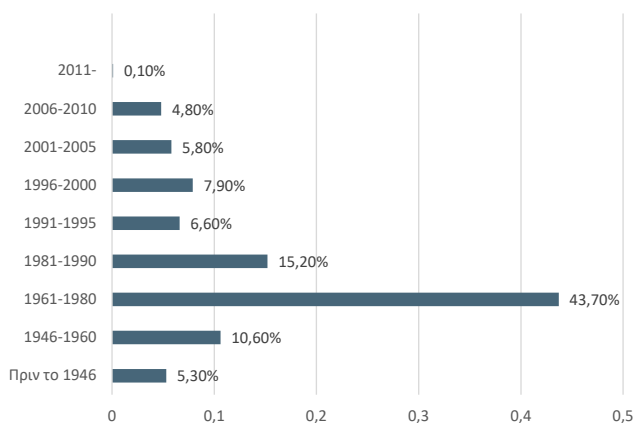
9. Το σημερινό σύστημα διαμόρφωσης τιμών μπορεί να χαρακτηριστεί ουσιαστικά υβριδικό. Η ΔΕΗ είναι ο μοναδικός πάροχος ηλεκτρικής ενέργειας που διατηρεί σταθερή την τιμή της kWh, ανεξαρτήτως των διακυμάνσεων της Οριακής Τιμής Συστήματος (ΟΤΣ), που είναι σε αδρές γραμμές η τιμή χονδρικής με την οποία προμηθεύονται οι πάροχοι το ηλεκτρικό ρεύμα. Η ΟΤΣ υπόκειται σε μεγάλες διακυμάνσεις. Το 2018, ενδεικτικά, η χαμηλότερη τιμή ήταν στα 44,27 ευρώ/MWh, τον Μάρτιο και η υψηλότερη έφτασε τα 71,40 τον Οκτώβριο. Το 2017 η χαμηλότερη έφτασε στα 44,57 ευρώ τον Απρίλιο και η υψηλότερη τιμή τα 74,59 ευρώ/MWh τον Ιανουάριο. Όλοι οι ιδιώτες πάροχοι, αντίθετα με τη ΔΕΗ, έχουν ενσωματώσει στα συμβόλαια που υπογράφουν με τους καταναλωτές ρήτρα ΟΤΣ υπό την μορφή μιας αποδεκτής ζώνης τιμών. Αν η ΟΤΣ ξεπεράσει προς τα πάνω αυτό το όριο διακύμανσης η τιμή χρέωσης αυξάνεται. Αν κινηθεί χαμηλότερα, τότε η τιμή χρέωσης της kWh μειώνεται. Διαμαρτυρίες των καταναλωτών οδήγησαν τη Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας τον Ιανουάριο του 2019 να ερευνήσει τους όρους των συμβολαίων, υποστηρίζοντας ότι τα «ψιλά γράμματα» στα συμβόλαια «δημιουργούν πεδία κατάχρησης» (Κολώνας, 2019). Η ΔΕΗ επίσης, παρά τις περί του αντιθέτου εισηγήσεις, δεν έχει ενσωματώσει μέχρι τον Αύγουστο του 2019 στα τιμολόγια λιανικής ρήτρα CO₂, παρότι η τιμή των δικαιωμάτων ρύπων την τελευταία διετία έχει πενταπλασιασθεί. Παρόλα αυτά οι συνεχείς αυξήσεις στις λοιπές χρεώσεις και στα ίδια τα τιμολόγια σε βάθος χρόνου δίνουν την εντύπωση στους καταναλωτές ότι πρόκειται για ένα κόστος απρόβλεπτο, που χρήζει άνωθεν ρύθμισης ώστε να εξασφαλιστεί ένα σταθερό οικονομικό περιβάλλον.

Διάγραμμα 17. Γνωρίζετε τι μέρος του κόστους αντιπροσωπεύει το ΕΤΜΕΑΡ;

Μια ξεχωριστή γκάμα ερωτήσεων αφορά την καταγραφή των τεχνικών χαρακτηριστικών της επαγγελματικής στέγης που φιλοξενεί σήμερα την δραστηριότητα των ερωτώμενων. Ζητούμενο είναι να διαπιστωθεί η δυνατότητα αύξησης της ενεργειακής αποδοτικότητας των εγκαταστάσεων. Σημείο αφετηρίας ωστόσο για μια ενδελεχή διερεύνηση της ενεργειακής κατάστασης της επαγγελματικής έδρας των ΜμΕ αποτελεί το ερώτημα αν η έδρα είναι ιδιόκτητη ή όχι. Είναι προφανές ότι σε μια ενοικιασμένη επαγγελματική στέγη η δυνατότητα σημαντικών παρεμβάσεων είναι περιορισμένη. Είναι γνωστό από την έρευνα που διενεργήθηκε από το ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ τον Δεκέμβριο του 2018 (τα σημαντικότερα συμπεράσματα της οποίας ενσωματώθηκαν στην Ετήσια Έκθεση ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ 2019 για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις) ότι, μετά την αναγωγή, το 42% δεν καταβάλει ενοίκιο. Ένα ποσοστό της τάξης του 58% επομένως έχει την έδρα του σε μη ιδιόκτητο κτίσμα.

Διάγραμμα 18. Ποσοστιαία κατανομή κατοικιών κατά περίοδο κατασκευής

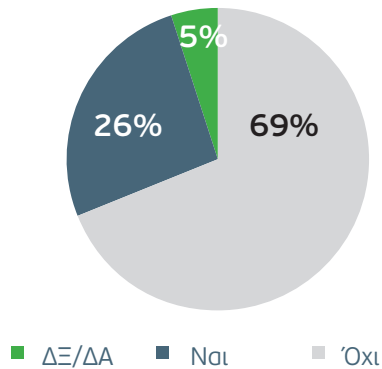
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Τα ευρήματα των ερωτήσεων σχετικά με την ενεργειακή ποιότητα του κτιρίου στέγασης επιβεβαιώνει αρχικά την εκτίμηση για την κακή κατάσταση του κτιριακού αποθέματος στην Ελλάδα και μάλιστα του αποθέματος επαγγελματικών χώρων. Είναι γνωστό, όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 18, ότι το 60% των κτιρίων κατασκευάστηκαν πριν το 1980 και δεν ενσωματώνουν κανένα σύστημα θερμομόνωσης, όπως μόνωση, διπλά υαλοστάσια, κ.α. Καθόλου τυχαίο δεν είναι ότι ο κτιριακός τομέας στην Ελλάδα ευθύνεται για το 1/3 των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα (CO₂) και για το 36% της συνολικής ενεργειακής κατανάλωσης (Τράπεζα Ελλάδας, 2001). Το αρνητικό αποτύπωμα των μεγάλης ηλικίας κτιρίων, πέραν των αιτιών που ισχύουν για όλα τα κτίρια εξηγείται στη βάση των ακόλουθων αιτιών: Πρώτο, τα κτίρια που κατασκευάστηκαν πριν το 1980 δεν είναι θερμομονωμένα και απαιτούν πολύ μεγάλα ποσά ενέργειας για να εξασφαλίσουν συνθήκες άνεσης το χειμώνα. Δεύτερο, η κατά κανόνα μέτρια κατάσταση των συστημάτων θέρμανσης οδηγεί σε μειωμένους βαθμούς απόδοσης, αυξημένη κατανάλωση ενέργειας και περιβαλλοντική επιβάρυνση. Τρίτο, συνεχής αύξηση ενεργοβόρων συσκευών και συστημάτων και, τέταρτο, μαζική εγκατάσταση κλιματιστικών μονάδων (Χτίζοντας το μέλλον, 2010).

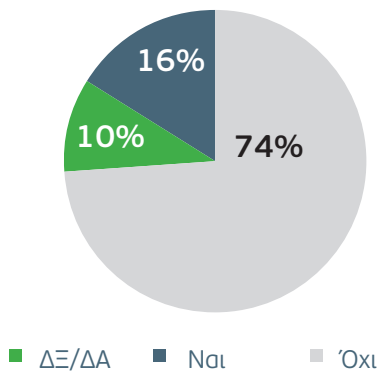
Τα ευρήματα της δικής μας έρευνας, προς επίρρωση της γενικής εικόνας, καταλήγουν εν συντομία στα εξής: Το 69% των κτιρίων δε διαθέτει μόνωση (Διάγραμμα 19), το 74% δε διαθέτει άσπρη ταράτσα (Διάγραμμα 20), το 68% των κτιρίων δε διαθέτει κουφώματα νέας τεχνολογίας με ενεργειακή αποδοτικότητα (Διάγραμμα 21), το 68% δεν διαθέτει τέντες (Διάγραμμα 22), το 95% των κτιρίων δε διαθέτει βιοκλιματικό σχεδιασμό (Διάγραμμα 23) και το 89% των κτιρίων δε διαθέτει άλλα συστήματα εξοικονόμησης ενέργειας (Διάγραμμα 24). Σε κανένα δε κτίριο δεν πραγματοποιείται ιδιοπαραγωγή ηλεκτρικού ρεύματος (Διάγραμμα 25) παρότι ένα μη ευκαταφρόνητο ποσοστό της τάξης του 37% κρίνει ότι η ιδιοπαραγωγή ρεύματος θα ήταν μία λύση για την κάλυψη των ενεργειακών του αναγκών, αν φυσικά το επέτρεπαν οι κτιριακές υποδομές (Διάγραμμα 26).

Στον αντίποδα των παραπάνω πολύ κακών επιδόσεων, βρίσκονται εκείνες οι ενεργειακές παρεμβάσεις που απαιτούν σχετικά μικρό κόστος και γίνονται εκ των υστέρων και εξωγενώς χωρίς να απαιτούν κοστοβόρες, δομικές αλλαγές. Έτσι, το 89% απάντησε ότι το κτίριο που στεγάζεται διαθέτει λαμπτήρες οικονομίας (Διάγραμμα 27) και το 53% ότι διαθέτει αυτοματισμούς οικονομίας (Διάγραμμα 28).

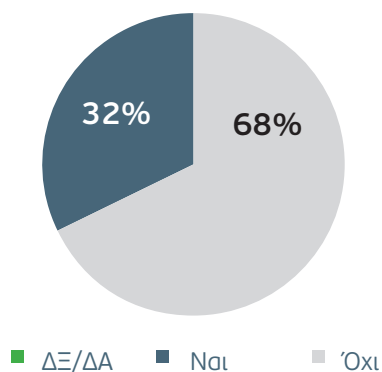
Διάγραμμα 19. Το κτίριο που στεγάζεστε, διαθέτει μόνωση;

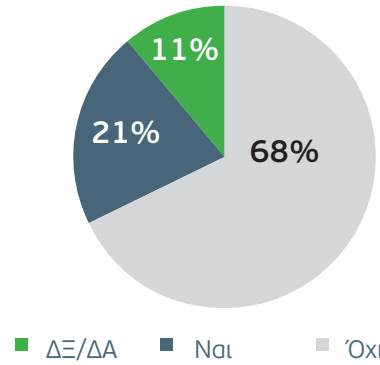
Διάγραμμα 20. Το κτίριο που στεγάζεστε, διαθέτει άσπρη ταράτσα;

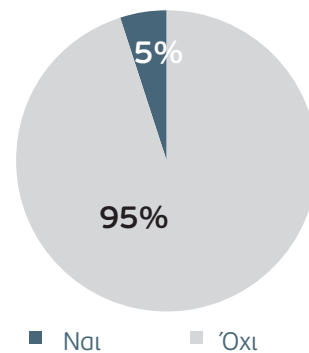
Διάγραμμα 21. Το κτίριο που στεγάζεστε, διαθέτει κουφώματα νέα τεχνολογίας, διπλά τζάμια;

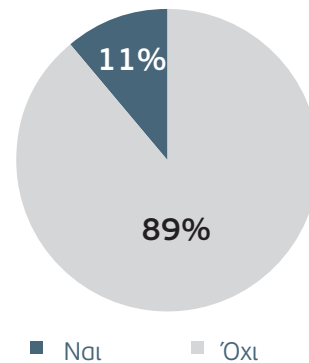
Διάγραμμα 22. Το κτίριο που στεγάζεστε, διαθέτει τέντες;

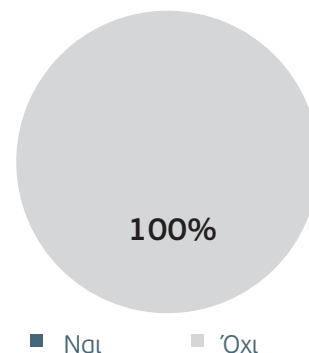
Διάγραμμα 23. Το κτίριο που στεγάζεστε, διαθέτει βιοκλιματικό σχεδιασμό;

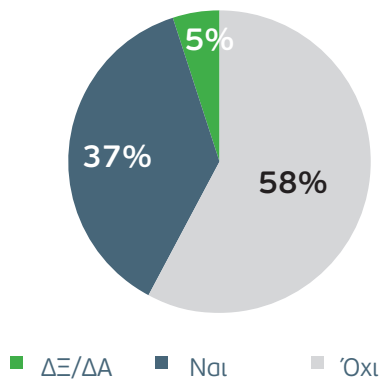
Διάγραμμα 24. Το κτίριο που στεγάζεστε, διαθέτει άλλα συστήματα εξοικονόμησης ενέργειας;

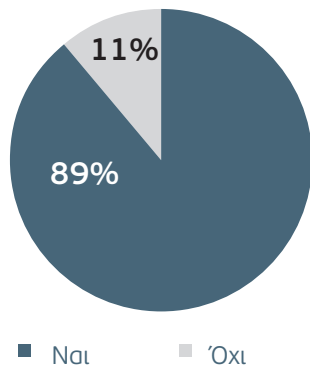
Διάγραμμα 25. Το κτίριο που στεγάζεστε, διαθέτει ιδιοπαραγωγή ενέργειας (ΑΠΕ ή καύσιμα);

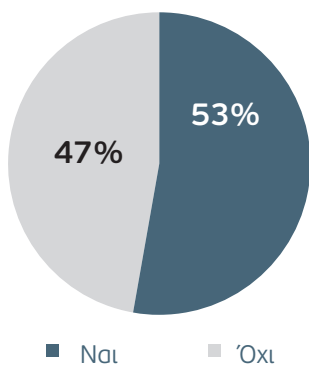
Διάγραμμα 26. Η ιδιοπαραγωγή από ΑΠΕ είναι μια λύση εξοικονόμησης ενέργειας;

Διάγραμμα 27. Το κτίριο που στεγάζετε, διαθέτει λαμπτήρες οικονομίας;

Διάγραμμα 28. Το κτίριο που στεγάζετε, διαθέτει αυτοματισμούς οικονομίας;

Η ενεργειακή φτώχεια έπληξε τις ΜμΕ όχι μόνο λόγω της επιδείνωσης των όρων εργασίας και παροχής υπηρεσιών των επαγγελματιών, εξ αιτίας της ανόδου του κόστους του ηλεκτρικού ρεύματος, αλλά και λόγω της συνακόλουθης πτώσης του τζίρου τους. Καθίζηση για παράδειγμα υπέστησαν οι δουλειές των ψυκτικών καθώς με βάση εκτιμήσεις επαγγελματιών του κλάδου οι συντηρήσεις στα κλιματιστικά μειώθηκαν έως και ένα τρίτο σε σχέση με την προ κρίσης εποχή. Υπολογίζεται ότι

ενώ τακτική συντήρηση γινόταν στο 50-60% των μηχανημάτων, πλέον γίνεται στο 15-20% μόνο! Το αποτέλεσμα είναι: Πρώτο, ρύπανση στους χώρους κατοικίας και εργασίας και δημιουργία αναπνευστικών προβλημάτων. Δεύτερο, μεγαλύτερη κατανάλωση ενέργειας καθώς για να επέλθει η ίδια ψύξη απαιτείται περισσότερος χρόνος λειτουργίας. Τρίτο, φθορά των κλιματιστικών καθώς με την κακή συντήρηση μειώνεται ο χρόνος ζωής τους κι απαιτείται η αντικατάστασή τους, προκαλώντας περιττά και αδικαιολόγητα κόστη στους χώρους εργασίας και κατοικίας.

4.3 Η ποιοτική διάσταση της ενεργειακής φτώχειας στις ΜμΕ

Μέσα από συγκεκριμένες ερωτήσεις που υπήρχαν στο ερωτηματολόγιο επιχειρήθηκε να προσεγγιστεί η ποιοτική διάσταση της ενεργειακής φτώχειας στις ΜμΕ. Οι ερωτήσεις αυτές αφορούσαν: Πρώτο, την κατανάλωση ρεύματος σε kWh ή/και ευρώ, δεύτερο, καυσίμων θέρμανσης, τρίτο, το μέρος των κερδών που κατευθύνεται στους λογαριασμούς ενέργειας, τέταρτο, την περιγραφή των μέτρων περικοπών για εξοικονόμηση ενέργειας, πέμπτο, προτάσεις για κίνητρα εξοικονόμησης ενέργειας και έκτο, αξιολόγηση της εμπορικής πολιτικής της ΔΕΗ.

Πρώτο, οι απαντήσεις στο ερώτημα για τη μέση κατανάλωση ηλεκτρικού ρεύματος στην επιχείρησή σε kWh και ευρώ έχουν τόσο μεγάλες αποκλίσεις ώστε είναι αδύνατο να εξαχθεί ένα ασφαλές συμπέρασμα που να αφορά πχ την μέση κατανάλωση. Σε γενικές γραμμές με βάση την κατανάλωση ρεύματος μπορούν να σχηματισθούν τρεις ομάδες ΜμΕ.

Στην πρώτη ομάδα συγκαταλέγονται αυτοαπασχολούμενοι και τεχνικά επαγγέλματα (συντηρητές ανελκυστήρων, υδραυλικοί, ψυκτικοί, ηλεκτρολόγοι, φωτογραφεία, κ.α.) με πολύ χαμηλή κατανάλωση ηλεκτρικού, καθώς οι ανάγκες τους προσομοιάζουν με την οικιακή κατανάλωση. Συχνά υπολείπεται ακόμη κι αυτής καθώς οι εργασίες εκτελούνται εκτός της επαγγελματικής έδρας. «Το 99% των εργασιών εκτελείται εκτός του επαγγελματικού χώρου», σύμφωνα με τα λόγια ενός ψυκτικού.

Στη δεύτερη ενδιάμεση κατηγορία εντάσσονται εμπορικά καταστήματα, κομμωτήρια, εταιρείες διαχείρισης ακίνητης περιουσίας, σχολικά κυλικεία, σχολές οδηγών, κ.α. Οι ενεργειακές τους ανάγκες παρότι δεν παρουσιάζουν ποικιλία και τις περισσότερες φορές εξαντλούνται σε φωτισμό και κλιματισμό απαιτούν συνεχή και γενναιόδωρη παροχή ρεύματος, δεδομένου ότι πχ καλὰ φωτισμένοι χώροι διευκολύνουν την εργασία και λειτουργούν ελκτικά για τον πελάτη.

Στην τρίτη κατηγορία, με μεγάλη κατανάλωση ρεύματος εντάσσονται κλάδοι μεταποιητικής παραγωγής (μεταλλουργία, προφίλ αλουμινίου, κ.α.), επεξεργασίας τροφίμων (ζαχαροπλαστική, κέτερινγκ, φούρνοι) και άλλα επαγγέλματα (πχ συνεργεία επισκευής αυτοκινήτων, εταιρείες καθαρισμού και φύλαξης χαλιών) που χρησιμοποιούν ενεργό βόρο παραγωγικό εξοπλισμό. Επίσης καταστήματα εστίασης (εστιατόρια, καφέ, κ.α.) επειδή ο φωτισμός και η θέρμανση/ψύξη αναλόγως της εποχής δεν επιδέχονται εκπτώσεων και οικονομίας χωρίς βλάβη στο κύρος της επιχείρησης. Επιπλέον, επειδή χρησιμοποιούν πολλές και διαφορετικές μορφές ενέργειας.

Δεύτερο, πωλωμένες στα δύο άκρα της κλίμακας είναι οι απαντήσεις σχετικά με την μηνιαία κατανάλωση σε καύσιμα θέρμανσης. Η συγκεκριμένη ένδεια δεν περιλαμβάνεται τυπικά στην ενεργειακή φτώχεια συγκροτώντας ένα ξεχωριστό πεδίο έρευνας, τη φτώχεια καυσίμων. Παρόλα αυτά, αν εξαι-

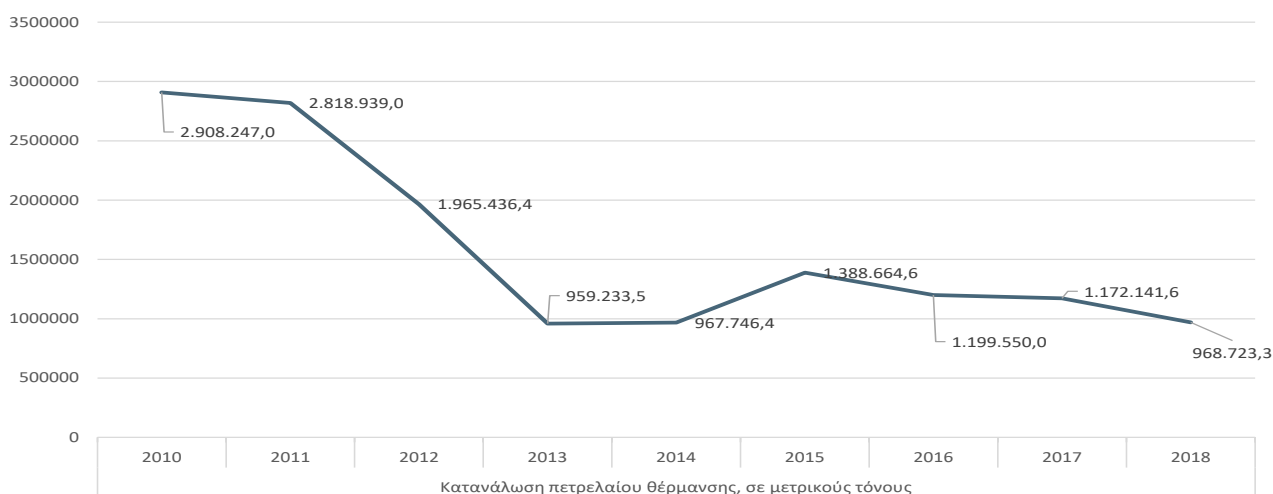
ρέσουμε το πεδίο των μετακινήσεων κι επικεντρωθούμε στις ανάγκες της θέρμανσης, που αποτελεί το κατ' εξοχήν πεδίο έκφρασης της ενεργειακής φτώχειας, συνδέονται στενά: εξελίσσονται παράλληλα ως αποτέλεσμα των ίδιων αιτιών (αύξηση τιμών, μείωση εισοδήματος και τζίρου), ενώ η μια (φτώχεια καυσίμων) τροφοδοτεί την άλλη (ενεργειακή φτώχεια).

Στις δύο πρώτες κατηγορίες επαγγελματιών, με βάση τις απαντήσεις των ερωτώμενων, κατανάλωση πετρελαίου σχεδόν δεν υφίσταται. Αυτοαπασχολούμενοι και επαγγελματίες παροχής υπηρεσιών λόγω των αυξήσεων στην τιμή του πετρελαίου θέρμανσης (με την αιτιολογία αντιμετώπισης του λαθρεμπορίου και της φοροδιαφυγής) έπαψαν να χρησιμοποιούν καλοριφέρ επιλέγοντας τον κλιματισμό κι επιβαρύνοντας ανάλογα τα τιμολόγια του ρεύματος. Η διακοπή λειτουργίας των καλοριφέρ κι η συνακόλουθη στροφή στα κλιματιστικά εκφράζεται και στην κάθετη μείωση της κατανάλωσης πετρελαίου από το 2010 ως το 2018 κατά 67%, από 2,9 εκ. τόνους σε 0,97 εκ. τόνους (Διάγραμμα 29).

Η τρίτη κατηγορία αντίθετα (μεταποίηση, επεξεργασία τροφίμων, εστίαση) δεν έχει τη δυνατότητα να αποφύγει αυτή τη δαπάνη που εξελίσσεται σε οικονομική αιμορραγία.

Τρίτο, οι απαντήσεις στο ερώτημα για το ποσοστό επί των κερδών του λογαριασμού ενέργειας αντανακλά πλήρως την τριχοτόμηση των ΜμΕ.

Διάγραμμα 29. Κατανάλωση πετρελαίου θέρμανσης

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Στην πρώτη κατηγορία οι λογαριασμοί ρεύματος κυμαίνονται κάτω από 5% των κερδών, αποτελώντας ένα ασήμαντο μέρος του κόστους. Στους συντηρητές ανελκυστήρων το ανώτερο 1%, στους ηλεκτρολόγους 2,5%, ψυκτικούς 3-4%.

Στη δεύτερη κατηγορία, των εμπορικών επιχειρήσεων, το κόστος των λογαριασμών ενέργειας κυμαίνεται γύρω και κυρίως πάνω από το 10% των κερδών, που αποτελεί το κατώφλι ορισμού της ενεργειακής φτώχειας, με το λογαριασμό σε ένα κομμωτήριο να φτάνει το 7%, σε μια σχολή οδηγών το 16%, κ.λπ.

Στην τρίτη κατηγορία παραγωγή – επεξεργασία – εστίαση, το κόστος της ενέργειας ξεκινάει από το 25% των κερδών όπως συμβαίνει σε στεγνοκαθαριστήρια και εστιατόρια και φθάνει ακόμη και στο 66% του κέρδους. Αφαιρώντας δε τα καύσιμα και μένοντας μόνο στο ηλεκτρικό ρεύμα η εικόνα δεν αλλάζει θεαματικά μιας και πάλι το ποσοστό των λογαριασμών υπερβαίνει σημαντικά το 10%. Σε ένα συνεργείο για παράδειγμα φτάνει το 33%.

Τέταρτο, ξεχωριστή σημασία έχει η περιγραφή των περικοπών τις οποίες αναγκαστήκαν να κάνουν οι επαγγελματίες σε βάρος της ποιότητας εργασίας και ζωής τους, μιας κι εδώ ακριβώς αποτυπώνεται με πραγματικούς όρους η ενεργειακή φτώχεια, από την οποία επλήγησαν άπαντες, σε διαφορετικό ωστόσο βαθμό και με διαφορετικές επιπτώσεις.

Οι επιπτώσεις μπορούν χάρην διευκόλυνσης να διακριθούν σε δύο κατηγορίες, παρότι δεν χωρίζονται μεταξύ τους με σινικό τείχος.

Η πρώτη κατηγορία σχετίζεται με το παραγόμενο έργο. Βάσει της νομοθεσίας ορισμένα καταστήματα υγειονομικού ενδιαφέροντος πρέπει να διαθέτουν περισσότερα του ενός ψυγεία για να τοποθετούν για παράδειγμα στο ένα ευπαθή προϊόντα (τυριά, αλλαντικά και γάλατα) και στο άλλο χυμούς, νερά, αναψυκτικά, μπύρες και ποτά. Διπλό ψυγείο όμως σημαίνει και διπλή κατανάλωση ενέργειας, κατά την άποψη των επαγγελματιών. Έτσι, πολλές επιχειρήσεις αναγκάστηκαν και κατήργησαν το δεύτερο ψυγείο, συγκεντρώνοντας όλα τα προϊόντα σε ένα ψυγείο. Το αποτέλεσμα είναι να φθείρεται γρήγορα ο επαγγελματικός εξοπλισμός,

ενώ χρησιμοποιώντας για παράδειγμα 1 αντί για 2 ψυγεία ποτέ η κατανάλωση δεν έπεφτε στο μισό. Υπήρχαν στεγνοκαθαριστήρια που αναγκάστηκαν να σιδερώνουν κάθε δεύτερη μέρα για να μην θερμαίνουν τον ατμοθάλαμο. Εταιρείες φύλαξης χαλιών αναγκάστηκαν να μην κάνουν παραλαβές και παραδόσεις καθημερινά για να συμπυκνώσουν δρομολόγια και να μειώσουν την κατανάλωση καυσίμων. Στην μεταποιητική παραγωγή, συχνά επιλέχθηκε η ομαδοποίηση παραγγελιών για την εκκίνηση των μηχανημάτων με αποτέλεσμα καθυστέρηση στις παραδόσεις. Είναι πρακτικές που κατέληξαν σε βάρος της εξυπηρέτησης των πελατών και της αξιοπιστίας της επιχείρησης. Εταιρείες παροχής υπηρεσιών επίσης άλλαξαν τα ωράρια εργασίας για να αποφύγουν την περιττή κατανάλωση ρεύματος, φαινόμενο που επιδειωνόταν σε επαγγελματικούς χώρους που δε φωτίζονται καλά. «Μόλις έπεφτε το βράδυ σχολάγαμε και ξεκινούσαμε την εργασία πολύ νωρίς το πρωί», ήταν τα λόγια επαγγελματία. Πολλοί επαγγελματίες επίσης τα βράδια έκλειναν τα φώτα στις βιτρίνες και τις ταμπέλες, με αποτέλεσμα να βλάπτεται η φήμη και το κύρος της επιχείρησης καθώς δημιουργούνταν η εντύπωση ότι διακόπηκε η λειτουργία της.

Η δεύτερη κατηγορία σχετίζεται με τις συνθήκες ζωής των επαγγελματιών και του προσωπικού. Σε ό,τι αφορά τη θερμοκρασία, οι μεγαλύτερες εξοικονομήσεις αφορούσαν τη χρήση του κλιματιστικού το καλοκαίρι. «Χαμάμ γινόταν ο χώρος εργασίας τους καλοκαιρινούς μήνες», μας είπε επαγγελματίας. Σε καταστήματα εμπορίας ρούχων και κομμωτήρια τα κλιματιστικά άνοιγαν όποτε έμπαινε πελάτης. Η εξοικονόμηση επεκτεινόταν και στον χειμώνα. Ψυκτικός μας είπε ότι «πέρασε ολόκληρος χειμώνας που δε δούλεψε ο κλιματισμός και ήμασταν με μπουφάν». Η οικονομία που όλοι οι επαγγελματίες έκαναν αφορούσε τον θερμοσίφωνα που εξασφαλίζει ζεστό νερό. Ακόμη και σε χώρους εστίασης άναβε το ελάχιστο δυνατό, ενώ σε άλλους χώρους που δε χρειάζονται συνεχώς ζεστό νερό (πχ κυλικεία) δεν άναβε καθόλου.

Πέμπτο, μεγάλος πλούτος προτάσεων κατατέθηκε και στις απαντήσεις για τα κίνητρα που θα συνέβαλαν στην εξοικονόμηση ενέργειας.

Με βάση τη συχνότητα των απαντήσεων, οι προτάσεις αφορούν: Επιδότηση αντικατάστασης μηχανημάτων, έστω μέρους του κόστους τους, ή μέσω μακροχρόνιων δανείων με μηδενικό επιτόκιο για αγορά νέων ανώτερης ενεργειακής κλάσης. Αν δεν υπάρξει επιδότηση δεν αντικαθίστανται επειδή είναι εξοπλισμός υψηλού κόστους αγοράς και δε χαλάνε εύκολα. Η κατανάλωση ενέργειας από μόνη της δεν είναι επαρκές κίνητρο, ακόμη και για εγκαταστάσεις πχ φούρνους που η κατανάλωση ρεύματος των νέων είναι στο 1/5 σε σχέση με φούρνους παλιάς τεχνολογίας. Να εκπίπτουν από τη φορολογία οι δαπάνες εξοικονόμησης ενέργειας. Χαμηλότερες χρεώσεις για πελάτες που εξοικονομούν ενέργεια και χρηματικά πρόστιμα για μεγάλη κατανάλωση, παρότι όλοι συμφώνησαν ότι η αύξηση της τιμής της kWh είναι αντιαναπτυξιακό μέτρο. Οι σχετικές επενδύσεις να υλοποιηθούν με κατάλληλα σχεδιασμένα ΕΣΠΑ, που να ακολουθούν στην πραγματικότητα των ΜμΕ και να λύνουν υπαρκτά προβλήματα. Ζητήθηκε συγκεκριμένα η διαμόρφωση ενός προγράμματος «εξοικονομώ κατ' οίκον» για τις ΜμΕ. Επίσης, «μείωση του ΦΠΑ στο 13%, εξασφάλιση μακράς περιόδου αποπληρωμής για εγκατάσταση ΑΠΕ για ιδιοχρήση με net metering¹⁰ όταν συνδυάζεται με εγκατάσταση αντλίας θερμότητας – ψύξη θέρμανση για αντικατάσταση παλιών συστημάτων. Τα ίδια να ισχύουν επίσης και για εγκατάσταση επιπλέον συστημάτων για εξοικονόμηση ενέργειας, όπως σκίαστρα».

Πολλοί επαγγελματίες επεσήμαναν την ανάγκη ανάληψης πρωτοβουλιών ενημέρωσης για απλά μέτρα, χαμηλού κόστους μείωσης της κατανάλωσης ρεύματος και αντιμετώπισης των υψηλών θερμοκρασιών το καλοκαίρι, όπως για παράδειγμα η τοποθέτηση πρασίνου.

Προτάθηκε η οικολογική αξιοποίηση στο πλαίσιο της κυκλικής οικονομίας των χρησιμοποιημένων ελαίων και απορριμμάτων από βιοδιασπώμενα

αποφάγια. Επίσης, η καθιέρωση ειδικού σήματος που θα έκανε γνωστό και στους καταναλωτές ότι η εταιρεία συμβάλλει στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής.

Έκτο, όλο το φάσμα των δυνατών απόψεων καλύπτουν οι απαντήσεις στην ερώτηση αξιολόγησης της εμπορικής πολιτικής της ΔΕΗ.

«Τα τιμολόγια της είναι εκτός πραγματικότητας για τους μεγάλους πελάτες. Αποθαρρυντικά για την παραμονή στην εταιρεία λειτουργεί η μείωση των καταστημάτων και η έλλειψη προσωπικού στην υποδοχή, που μεταφράζεται σε ταλαιπωρία των πελατών... Δεν είναι καλή η εμπορική πολιτική της. Πρέπει να δώσει κίνητρα για να εξασφαλίσει καλούς πελάτες κι ενεργοβόρες επιχειρήσεις... Να μειώσει τις τιμές της στους επαγγελματίες, που την επιλέγουν λόγω αξιοπιστίας... Η ΔΕΗ να προσφέρει μεγαλύτερη έκπτωση στους συνεπείς πελάτες, υπάρχουν πολλά περιθώρια βελτίωσης ειδικά για χαμηλά εισοδήματα και μικρέμπορους».

Διφορούμενες ήταν οι απόψεις και για την έκπτωση της τάξης του 15% που χορηγούσε η ΔΕΗ στους συνεπείς πελάτες της από τον Ιούλιο του 2016 κι η οποία από 14 Απριλίου 2019, με βάση απόφαση του ΔΣ της στις 13 Μαρτίου 2019, μειώθηκε στο 10%¹¹. Ενώ, με βάση πιο πρόσφατη απόφαση του ΔΣ της εταιρείας, στις 30 Αυγούστου 2019, η έκπτωση στους συνεπείς πελάτες μειώθηκε περαιτέρω στο 5%. Κατά μία άποψη «η έκπτωση του 15% λειτούργησε σε βάρος του ανταγωνισμού καθώς η ΔΕΗ βρέθηκε σε πλεονεκτική θέση έναντι των ιδιωτών παρόχων». Κατά μία άλλη άποψη «οι εκπτώσεις στους συνεπείς πελάτες είναι άδικο μέτρο. Στήριξη χρειάζονται όσοι δεν μπορούν να πληρώσουν τους λογαριασμούς και να είναι συνεπείς, δεδομένου ότι η αδυναμία πληρωμής δεν αποτελεί μια συνειδητή επιλογή, αλλά επιλογή ανάγκης εξ αιτίας της κρίσης». Η συντριπτική ωστόσο πλειοψηφία δήλωσε ότι επωφελήθηκε από την έκπτωση.

10. Εναλλακτικά αποκαλείται αυτοπαραγωγή, αυτοκατανάλωση ή ιδιοκατανάλωση. Πρόκειται για μορφή συμψηφισμού ενέργειας μεταξύ του ρεύματος που παράγεται κυρίως από φωτοβολταϊκά εγκατεστημένα στις στέγες κτιρίων κι αυτού που καταναλώνεται στη βάση της παραγωγής όπως μετρίεται σε kWh κι όχι σε λογιστικούς όρους, όπως αποτιμάται με βάση την αξία του σε ευρώ.

11. Με βάση την ίδια απόφαση, που ως βάση αιτιολόγησης είχε τα οξυμένα προβλήματα ρευστότητας που αντιμετώπιζε η εταιρεία, μειώθηκε επίσης κι η έκπτωση λόγω προπληρωμής της ετήσιας κατανάλωσης από 6% στο 4%.

Έντονες διαμαρτυρίες υπήρχαν για τις λεγόμενες χρεώσεις προς τρίτους, με τη συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων στην έρευνα να ζητούν την μείωση των δημοτικών τελών, δεδομένου ότι το ύψος τους δεν ανταποκρίνεται στις υπηρεσίες που προσφέρουν οι δήμοι.

Στις προτάσεις που κατατέθηκαν ξεχωρίζει η άποψη «να μείνει εκτός αγοράς και ιδιωτικής οικονομίας το ρεύμα, επειδή είναι κοινωνικό αγαθό». Σύμφωνα με αυτή την άποψη, «οι τιμές του ρεύματος οδηγήθηκαν στα ύψη, λόγω της έμμεσης ιδιωτικοποίησης της ΔΕΗ».

Τέλος, ξεχωριστή μνεία απαιτείται για ορισμένα επαγγέλματα που ωφελήθηκαν της ενεργειακής φτώχειας, αποτελώντας φυσικά την εξαίρεση του κανόνα που δεν ανατρέπει την ευρύτερη αρνητική εικόνα. Συγκεκριμένα, μηχανουργία που ασχολούνται με εξειδικευμένες κατασκευές και προμηθεύουν κυρίως τη ναυτιλία και τη βιομηχανία ανέπτυξαν πατέντες τόσο για κατοικίες όσο και για επαγγελματικούς χώρους που στόχο είχαν την αξιοποίηση για παραγωγή θερμότητας υπάρχουσών εγκαταστάσεων ή τζακιών, σε ό,τι αφορά κατοικίες. Το φαινόμενο πήρε μαζικές διαστάσεις το 2014 και συνεχίστηκε τα επόμενα χρόνια. Σε κάθε περίπτωση οι παραγγελίες υπολείπονταν σημαντικά του ενδιαφέροντος, λόγω του ότι ακόμη κι αυτές οι πατέντες είχαν πολύ υψηλό κόστος (το οποίο έπρεπε να καταβληθεί άμεσα) σε σχέση με την εξοικονόμηση που θα πετύχαιναν (σε βάθος χρόνου).

5 Συμπεράσματα, προτάσεις

Εν είδει συμπεράσματος από την ποσοτική και ποιοτική έρευνα που πραγματοποιήθηκε για να εξακριβωθεί η έκταση της ενεργειακής φτώχειας στις ΜμΕ προκύπτουν τα εξής:

Πρώτο, η άνοδος των τιμών του ηλεκτρικού ρεύματος και η ενεργειακή φτώχεια δεν πλήττουν το ίδιο όλες τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Ένα πρώτο επίπεδο διάκρισης είναι τεχνικό, με την πρώτη κατηγορία να περιλαμβάνει ελεύθερους επαγγελματίες όπου οι επιπτώσεις της ενεργειακής φτώχειας δεν απέχουν σημαντικά από αυτές που καταγρά-

φονται στα νοικοκυριά και τεχνικά επαγγέλματα με πολύ χαμηλή κατανάλωση επειδή οι εργασίες γίνονται εκτός επαγγελματικής έδρας. Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει εμπορικά επαγγέλματα και τη μεταποίηση με υψηλή έως πολύ υψηλή κατανάλωση. Οι επιπτώσεις στις μεταποιητικές επιχειρήσεις και δη τους ενεργοβόρους κλάδους είναι πολύ πιο σοβαρές, επειδή στο κοστολόγιό τους οι λογαριασμοί ρεύματος κατέχουν υψηλή θέση. Περαιτέρω διάκριση μπορεί να γίνει στους κλάδους που χρησιμοποιούν μεταφορικά μέσα (φύλαξη χαλιών, εστιατόρια και ταχυφαγεία με παράδοση παραγγελιών κατ' οίκον, κ.α.) και σε εκείνους που δε χρησιμοποιούν (εμπόριο ρούχων και υποδημάτων, ζαχαροπλαστική, κ.α.), Ξεχωριστή κατηγορία από μόνα τους αποτελούν τα εστιατόρια. Με έκπληξη διαπιστώσαμε στην έρευνα ότι μόνο εξαίρεση δεν αποτελούν εστιατόρια που στις πρώτες ύλες και τα επιμέρους κόστη τους περιλαμβάνουν επτά διαφορετικές κατηγορίες ενέργειας: Ηλεκτρικό ρεύμα για φωτισμό κ.α., πετρέλαιο για θέρμανση, ξύλα για τζάκι, κάρβουνα για ψισταριά, υγραέριο και προπάνιο για την κουζίνα και βενζίνη για τα μηχανάκια που κάνουν παραδόσεις στα σπίτια.

Δεύτερο, ο σημαντικότερος διαχωρισμός ωστόσο είναι οριζόντιος και σχετίζεται με το μέγεθος των επιχειρήσεων. Η άνοδος των τιμολογίων του ηλεκτρικού ρεύματος επιβάρυνε δυσανάλογα τις μικρές επιχειρήσεις, σε σχέση με τις μεγαλύτερες, καθώς το ηλεκτρικό κόστος που αναλογεί ανά μονάδα παραγόμενου προϊόντος ή προσφερόμενης υπηρεσίας είναι συγκριτικά πολύ μεγαλύτερο σε σχέση με μονάδες μεγαλύτερης οικονομικής κλίμακας. Και τα μέτρα επομένως που λήφθηκαν εκ μέρους τους για να ανταπεξέλθουν στο ενεργειακό κόστος, οδηγώντας τις περισσότερες φορές στην ενεργειακή φτώχεια, επιβάρυναν τη θέση τους στον ανταγωνισμό. Η επιδείνωση της θέσης των πολύ μικρών και μικρών επιχειρήσεων στον ανταγωνισμό, λόγω ενεργειακού κόστους, μπορεί να συγκριθεί με τις επιπτώσεις που σηματοδότησε στην θέση των φτωχών νοικοκυριών η άνοδος του κόστους θέρμανσης. «Η ενεργειακά δυσμενής κατάσταση του κτηριακού περιβάλλοντος έχει σημαντικές οικονομικές και οικονομικές προεκτάσεις.

Αναφέρεται ότι μόνο το 8% των Ελλήνων πολιτών χαμηλού εισοδήματος κατοικεί σήμερα σε κτίρια με μόνωση και διπλά υαλοστάσια, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στα υψηλά εισοδήματα αγγίζει το 70%. Έτσι, οι πολίτες χαμηλού εισοδήματος δαπανούν περίπου 120% επιπλέον για θέρμανση και 95% επιπλέον για κλιματισμό ανά άτομο και μονάδα επιφάνειας κατοικίας σε σχέση με τους πολίτες υψηλού εισοδήματος». (Τράπεζα της Ελλάδας, 2011, σελ. 268). Η ενεργειακή πενία επομένως μεγάλωσε την ψαλίδα που χωρίζει τις πολύ μικρές και μικρές από τις μεγάλες επιχειρήσεις κι έτσι υπέσκαψε την ενεργειακή δημοκρατία κι ευρύτερα την κοινωνική ευημερία και συνοχή.

Τρίτο, το ενεργειακό κόστος συνδέεται με την εκμηχάνιση της παραγωγής κατά ένα αντιφατικό τρόπο. Από την μια, κίνητρο για την ανανέωση του μηχανολογικού εξοπλισμού συχνά είναι η εξοικονόμηση ενέργειας καθώς σχεδόν πάντα ο νεότερης γενιάς εξοπλισμός έχει μεγαλύτερη ενεργειακή αποδοτικότητα, σε σχέση με εξοπλισμό παλαιότερης ηλικίας. Από την άλλη, η υποκατάσταση εργασίας από μηχανές, που είναι το γενικό γνώρισμα κάθε παραγωγικής επένδυσης, καθίσταται δυσκολότερη στο βαθμό που η παραγωγική επένδυση συνοδεύεται από ένα αυξημένο ενεργειακό κόστος, το οποίο αν και αφορά τη λειτουργία κι όχι τα έξοδα πρώτης εγκατάστασης, κάθε οικονομική μονάδα οφείλει να προσμετρήσει. Σε αυτό το πλαίσιο η αύξηση του πάγιου κεφαλαίου συναντά προσκόμματα και δυσχεραίνεται, μεταθέτοντας για το απώτερο μέλλον σχέδια εκμηχάνισης της παραγωγής. Συνθέτοντας τις παραπάνω τάσεις μπορούμε να πούμε ότι το υψηλό ενεργειακό κόστος λειτουργεί σε βάρος του ανταγωνισμού καθώς ενώ για τις μονάδες με πολύ μικρό εγκατεστημένο κεφάλαιο αποτρέπει την εκμηχάνιση της παραγωγής, για τις μονάδες που διαθέτουν κεφάλαιο μεγάλης αξίας την επιταχύνει. Το αποτέλεσμα είναι πώς η διαδικασία τεχνολογικού μετασχηματισμού δε θα εξελίσσεται ομοιόμορφα και συμμετρικά. Θα πωλώνεται σε όφελος των μεγάλων και σε βάρος των μικρών επιχειρήσεων.

Τέταρτο, στη βάση των ευρημάτων σχετικά με το είδος των ενεργειακών παρεμβάσεων που έχουν ήδη συντελεστεί στους επαγγελματικούς χώρους

όπου στεγάζονται οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις (λαμπτήρες, εξοικονομήσεις μέσω πχ αισθητήρων, κ.α.) προκύπτει η ανάγκη παρεμβάσεων μεγάλης κλίμακας και μεγάλου κόστους. Τέτοιου είδους, δομικές αναβαθμίσεις αναμένεται ωστόσο πώς θα έχουν και τα μεγαλύτερα αποτελέσματα, τόσο στην μείωση των εκπομπών αερίων που προκαλούν το φαινόμενο του θερμοκηπίου συμβάλλοντας έτσι στην επίτευξη των γενικότερων στόχων, όσο και στην εξοικονόμηση κόστους, περιορίζοντας το ύψος των λογαριασμών ενέργειας. Το υψηλό κόστος ωστόσο λειτουργεί αποτρεπτικά.

Πέμπτο, θετικά στην βελτίωση της οικονομικής αποδοτικότητας και της μείωσης της κατανάλωσης καυσίμων μπορεί να λειτουργήσει η αλλαγή του συντελεστή απόσβεσης στα επαγγελματικά επιβατηγά και φορτηγά οχήματα, που σήμερα είναι 16% και 12%, επιτρέποντας την απόσβεση των σχετικών επενδύσεων σε 6 και 8 χρόνια αντίστοιχα. Μια αύξηση του συντελεστή (όπως ισχύει σε πολλές άλλες χώρες της ΕΕ) θα επιτρέψει την απόσβεση σε συντομότερο χρόνο, διευκολύνοντας την ανανέωση του στόλου των επαγγελματικών οχημάτων.

6 Πεδία περαιτέρω έρευνας

Στη βάση της μελέτης που προηγήθηκε προκύπτει η ανάγκη συνέχισης της έρευνας για την ενεργειακή φτώχεια στις ΜμΕ σε τέσσερις τουλάχιστον κατευθύνσεις.

Η μελέτη της ενεργειακής φτώχειας στον κλάδο του επισιτισμού και του τουρισμού. Ο επισιτισμός είναι ένας κλάδος σε άνθηση εξ αιτίας χρόνιων συνηθειών που συνδέονται με τον τρόπο ζωής, της ανόδου του εισοδήματος και του τουρισμού. Επίσης, είναι ο κλάδος που χρησιμοποιεί ως εισροές όλες σχεδόν τις μορφές ενέργειας που προσφέρονται στην αγορά και, το σημαντικότερο, το ενεργειακό κόστος καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος στο κοστολόγιό του, σε σύγκριση με οποιονδήποτε άλλο κλάδο των ΜμΕ. Ο τουρισμός αποτελεί ανερχόμενη δραστηριότητα, αντιπροσωπεύοντας το 2018 το 21% του εγχώριου ΑΕΠ και το 26% της απασχόλησης. Επιπλέον, η ανελαστικότητα των

αναγκών ψύξης και θέρμανσης, το χειμώνα και το καλοκαίρι, αντίστοιχα, μεταξύ άλλων κάνει τις τουριστικές μονάδες να έχουν ανελαστικές ανάγκες σε ηλεκτρική ενέργεια. Να είναι επομένως έκθετες στις αυξήσεις της τιμής του ρεύματος.

Πλήρη εικόνα για την ακριβή επιβάρυνση που προκαλούν στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις τα τιμολόγια της ΔΕΗ και των άλλων εταιρειών προσφοράς ηλεκτρικής ενέργειας θα προσέφερε η πρόσβαση σε συγκεντρωτικά στοιχεία των σχετικών τιμολογίων έτσι ώστε να φανεί η εξέλιξη στο χρόνο

του τελικού κόστους, περιλαμβανομένων και των ρυθμιζόμενων χρεώσεων.

Τέλος, μια αμιγώς ποσοτική μελέτη της ενεργειακής φτώχειας με τη χρήση ερωτηματολογίου σε ένα μεγάλο και, το σημαντικότερο, τυχαίο δείγμα επιχειρήσεων που να επιχειρήσει να ποσοτικοποιήσει την έκταση της ενεργειακής φτώχειας στις ΜμΕ της Ελλάδας. Αυτή η έρευνα θα επιβεβαιώσει με απόλυτη βεβαιότητα τις δραματικές διαστάσεις της ενεργειακής φτώχειας στις ΜμΕ και την μετατροπή της σε ολοένα και μεγαλύτερο βαρίδι.

Ευχαριστίες

Η έρευνα για την ενεργειακή φτώχεια στις ΜμΕ δεν θα είχε ολοκληρωθεί χωρίς την υποστήριξη που προσέφεραν σε διάφορα στάδια της εκπόνησής της οι: Διονύσης Γράβαρης, επιστημονικός διευθυντής ΙΜΕ – ΓΣΕΒΕΕ, Πάρης Λιντζέρης εκτελεστικός διευθυντής ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, Νατάσα Αυλωνίτου διευθύντρια διοικητικών υπηρεσιών ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, Δημήτρης Βαργιάμης Α΄ Αντιπρόεδρος ΓΣΕΒΕΕ και Ευθύμιος Ζέρβας καθηγητής Τεχνολογίας Αντιμετώπισης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων Σχολής Θετικών Επιστημών και Τεχνολογίας Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου. Ευχαριστίες επίσης οφείλονται στην Ελένη Μαραθοκαμπίτη, γραμματεία προέδρου ΓΣΕΒΕΕ και την Άννα Χαριλόγη, επιστημονικό στέλεχος της ΓΣΕΒΕΕ.

Σε κάθε περίπτωση, ισχύουν κι εδώ τα γνωστά περί της ευθύνης που φέρουν ακέραια οι συγγραφείς...

Παράρτημα

Ακολουθεί το ερωτηματολόγιο, βάσει του οποίου διεξήχθη η έρευνα για την ενεργειακή φτώχεια στις μικρο-μεσαίες επιχειρήσεις.

1. Ποια είναι η μέση κατανάλωση ηλεκτρικού ρεύματος στην επιχείρησή σας σε kWh και ευρώ;
2. Γνωρίζετε τι μέρος του κόστους αντιπροσωπεύει το ΕΤΜΕΑΡ;
3. Ποια είναι η αντίστοιχη μηνιαία κατανάλωση σε καύσιμα θέρμανσης;
4. Πόσο επί τοις εκατό επί των εσόδων/κερδών σας ανέρχεται ο λογαριασμός ενέργειας; (Αν είναι δυνατό αναφορά και των ποσών)
5. Αφήσατε στο παρελθόν απλήρωτους λογαριασμούς ενέργειας λόγω οικονομικών δυσκολιών;
Ναι Όχι ΔΞ/ΔΑ
6. Έχετε τώρα απλήρωτους λογαριασμούς για ενέργεια;
Ναι Όχι ΔΞ/ΔΑ
7. Έχετε κάποιο διακανονισμό αποπληρωμής παλιότερων χρεών στη ΔΕΗ ή εξόφλησης παραγγελιών για καύσιμα;
Ναι Όχι ΔΞ/ΔΑ
8. Αναγκαστήκατε να κάνετε περικοπές στην κατανάλωση ενέργειας για λόγους οικονομίας σε βάρος της ποιότητας ζωής και εργασίας σας τα χρόνια της κρίσης; (δηλ. από το 2010 μέχρι το 2018;)
Ναι Όχι ΔΞ/ΔΑ
9. Τι αφορούσαν οι περικοπές; (θέρμανση το χειμώνα, ψύξη το καλοκαίρι, λειτουργία επαγγελματικών ψυγείων, φωτισμό, ζεστό νερό, χρήση άλλων μηχανημάτων/συσκευών στην παραγωγή;)
10. Πριν την κρίση κρίνετε σήμερα ότι κάνατε σπατάλες; Σε ποιους τομείς; Σήμερα κρίνετε ότι κάνετε σπατάλες;
Ναι Όχι ΔΞ/ΔΑ
11. Σήμερα διαθέτετε:
 - i. Μόνωση στο κτίριο (ταράτσα, τοίχοι)
Ναι Όχι ΔΞ/ΔΑ
 - ii. Άσηρη ταράτσα
Ναι Όχι ΔΞ/ΔΑ
 - iii. Κουφώματα νέας τεχνολογίας με ενεργειακή αποδοτικότητα (διπλά τζάμια)
Ναι Όχι ΔΞ/ΔΑ
 - iv. Τέντες
Ναι Όχι ΔΞ/ΔΑ
 - v. Λαμπτήρες οικονομίας
Ναι Όχι ΔΞ/ΔΑ

vi. Αυτοματισμούς οικονομίας
Ναι Όχι ΔΞ/ΔΑ

vii. Ανεμιστήρες οροφής
Ναι Όχι ΔΞ/ΔΑ

viii. Βιοκλιματικό σχεδιασμό στο κτίριο
Ναι Όχι ΔΞ/ΔΑ

ix. Άλλα συστήματα εξοικονόμησης ενέργειας
Ναι Όχι ΔΞ/ΔΑ

x. Ιδιοπαραγωγή ενέργειας (ΑΠΕ ή καύσιμα)
Ναι Όχι ΔΞ/ΔΑ

12. Τι θα προτείνατε ως κίνητρο για εξοικονόμηση ενέργειας;

13. Η ιδιοπαραγωγή από ΑΠΕ (με ή χωρίς τη διαμεσολάβηση της ΔΕΗ) είναι μια τέτοια λύση;

Ναι Όχι ΔΞ/ΔΑ

14. Πώς κρίνετε την εμπορική πολιτική της ΔΕΗ (τιμολόγια, πολιτική πελατών, εκπτώσεις σε «συνεπείς» πελάτες κοκ);

15. Η είσοδος ιδιωτών, κατά την εκτίμησή σας, έχει μειώσει τα τιμολόγια ηλεκτρικού ρεύματος; Βελτίωσε τις παρεχόμενες υπηρεσίες; Ποιες συγκεκριμένα;

Ναι Όχι ΔΞ/ΔΑ

16. Η ύπαρξη πολλών εταιρειών προμήθειας υγρών καυσίμων έχει οδηγήσει στη μείωση των τιμών λιανικής;

Ναι Όχι ΔΞ/ΔΑ

17. Θα προτιμούσατε κεντρικό – προσδιορισμένο από το κράτος ή αυτόνομο – προσδιορισμένο από την αγορά μηχανισμό τιμών στο ηλεκτρικό ρεύμα και τα καύσιμα;

Ναι Όχι ΔΞ/ΔΑ

18. Θα προτιμούσατε μια τιμολογιακή πολιτική που να αλληλάζει σε συνάρτηση με τον κλάδο, την κατανάλωση, την περιοχή, κ.α.;

Ναι Όχι ΔΞ/ΔΑ

19. Έχει αλλάξει κάτι προς το καλύτερο στην κάλυψη των ενεργειακών σας αναγκών, μετά το τέλος των μνημονίων, τον Αύγουστο του 2018;

Ναι Όχι ΔΞ/ΔΑ

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

ΑΔΜΗΕ (2017). *Μελέτη επάρκειας ισχύος για την περίοδο 2017-2027*, Αθήνα, Μάιος, σελ. 20.

<https://bit.ly/2H6VBb5> [Τελευταία πρόσβαση: 16 Αυγούστου 2019].

ΑΔΜΗΕ (2018), *Δεκαετές πρόγραμμα ανάπτυξης συστήματος μεταφορών 2018-2027*, Διεύθυνση Στρατηγικής Σχεδιασμού Ανάπτυξης Στρατηγικής, Μάρτιος, Αθήνα, <https://bit.ly/2kSFMwx> [Τελευταία πρόσβαση: 16 Αυγούστου 2019]

Αρανίτου, Β. (2018). *Η μεσαία τάξη στην Ελλάδα την εποχή των Μνημονίων μεταξύ κατάρρευσης και ανθεκτικότητας*, εκδ. Θεμέλιο.

Βαταβάλη, Φ. Χατζηκωνσταντίνου, Ε. (2018), *Γεωγραφίες της ενεργειακής φτώχειας στην Αθήνα της κρίσης. Τρία κείμενα και έξι ιστορίες πολυκατοικιών*, εκδ. Angelus Novus.

Βατικιώτης, Λ. (2017), «Το αποτύπωμα της οικονομικής κρίσης στις προσπάθειες αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής», εισήγηση σε *1ο Πανελλήνιο Συνέδριο για την Κλιματική Αλλαγή, Αυτοδιοίκηση και Θεσσαλία μπροστά στην κλιματική αλλαγή*, 9-10 Ιουνίου.

Βατικιώτης, Λ. Γεμεντζή, Γ. Ζέρβας Ε. (2017), «Επίδραση της οικονομικής κρίσης στην ατμοσφαιρική ρύπανση της Αθήνας», Συνέδριο τμήματος Αττικής Συλλόγου Αρχιτεκτόνων: *Αττική σε κρίση*, 22 Οκτωβρίου.

Βατικιώτης, Λ. (2018), «Οι συνέπειες από την εξόρυξη των ελληνικών υδρογονανθράκων υπό το πρίσμα του διλήμματος “ευχή ή κατάρα”». *Διεθνές συνέδριο διοίκησης και οικονομίας*, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 12 Μαΐου.

Βατικιώτης, Λ. (2019), «Η ενεργειακή φτώχεια ήρθε για να μείνει», περ. *Δημοσιογραφία*, τ. 19, Άνοιξη, σελ. 8-11.

Βλάχος, Θ. Ρούμπος, Χρ. & Αντζουλάτος, Β. (2019), «Η αναγκαιότητα διατήρησης του λιγνίτη στο μείγμα καυσίμων της χώρας», *newsletter Συνδέσμου Μεταλλευτικών Επιχειρήσεων*, <https://bit.ly/2YOHmCx> [Τελευταία πρόσβαση: 16 Αυγούστου 2019].

ΔΑΠΕΕΠ (2018), *Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας & ΣΗΘΥΑ*, Συνοπτικό Πληροφοριακό Δελτίο, Δεκέμβριος, <https://bit.ly/2Vyb9F9> [Τελευταία πρόσβαση: 16 Αυγούστου 2019]

ΕΚΠΟΙΖΩ (2018), *Αποτελέσματα έρευνας: Γνωρίζεις τι ξοδεύεις για το ηλεκτρικό ρεύμα;*

<https://bit.ly/2L2vYsV> [Τελευταία πρόσβαση: 16 Αυγούστου 2019].

ΕΛΣΤΑΤ (2013). *Έρευνα κατανάλωσης ενέργειας στα νοικοκυριά 2011-2012*, Δελτίο Τύπου, Πειραιάς, 29 Οκτωβρίου, <https://bit.ly/2Z5ZVxt> [Τελευταία πρόσβαση: 16 Αυγούστου 2019].

ΕΛΣΤΑΤ (2019), *Συνθήκες διαβίωσης στην Ελλάδα*, 5 Ιουλίου, <https://bit.ly/2Z6qOpE> [Τελευταία πρόσβαση: 16 Αυγούστου 2019].

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2019α), Ανακοίνωση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την επιτροπή των Περιφερειών: «*Ενωμένοι στην υλοποίηση της Ενεργειακής Ένωσης και της Δράσης για το Κλίμα – Δημιουργία των βάσεων για την επιτυχή μετάβαση στην καθαρή ενέργεια*», Βρυξέλλες 18 Ιουνίου, Com (2019) 285 final, <https://bit.ly/2z4UjZq> [Τελευταία πρόσβαση: 16 Αυγούστου 2019].

- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2019B), «Σύσταση της Επιτροπής σχετικά με το προσχέδιο του ενοποιημένου εθνικού σχεδίου της Ελλάδας για την ενέργεια και το κλίμα για την περίοδο 2021-2030», Βρυξέλλες 18 Ιουνίου, C(2019) 4408, <https://bit.ly/2ZakVVCV> [Τελευταία πρόσβαση: 16 Αυγούστου 2019].
- Ζιούτου, Π & Σιδέρης, Δ. (2018), «Ο τομέας της ενέργειας: εξελίξεις και προοπτικές», *Οικονομικό Δελτίο Τράπεζας Ελλάδας*, τ. 47, Ιούλιος, σελ. 65-83.
- Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (2014), *ΤΑΙΠΕΔ Όργανο εκποίησης της περιουσίας και κατάργησης της εθνικής κυριαρχίας της Ελλάδας*. Άρθρο που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Το Ποντίκι*, με τίτλο «Μικρή ΔΕΗ – μεγάλη αντισυνταγματικότητα» στις 10 Ιουλίου 2014, σελ. 186, Αθήνα.
- Έκθεση ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ (2019) για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, επ. επιμέλεια Δ. Γράβαρη, έκδοση ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, σελ. 77. <https://bit.ly/2m2npFX> [Τελευταία πρόσβαση: 16 Αυγούστου 2019].
- Ινστιτούτο Ενέργειας Νοτιοανατολικής Ευρώπης - IENE (2019), *Ο ελληνικός ενεργειακός τομέας, ετήσια έκθεση 2019*, σελ. 130, <https://bit.ly/2SyinjE>
- ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ (2019) *Εξαμηνιαίο δελτίο οικονομικού κλίματος μικρομεσαίων επιχειρήσεων*, Ν22, Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, <https://bit.ly/2lTE1PO> [Τελευταία πρόσβαση: 8 Σεπτεμβρίου 2019].
- Κατσουλάκος, Γ. Γκενάκος, Χ και Χούπης Γ. (2017), «Ρυθμιστικό πλαίσιο στην αγορά προϊόντων: Πολιτική ανταγωνισμού και ανταγωνιστικότητας», περιλαμβάνεται σε: Βαγιάνος, Δ. Βέτας, Ν. Μεγύρ, Κ. Πισσαρίδης, Χ. (επ.), *Πέρα από τη λιτότητα για μια νέα δυναμική λιτότητα στην ελληνική οικονομία*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Κλάιν, Ν. (2015), *Αυτό αλλάζει τα πάντα – καπιταλισμός εναντίον κλίματος*, εκδ. Α.Α. Λιβάνη.
- Κορώνας, Χρ. (2019, 24 Ιανουαρίου). «Στο μικροσκόπιο ΡΑΕ τα ...ψιλά γράμματα στις συμβάσεις ρεύματος», *EURO2day*, <https://bit.ly/301wKgc> [Τελευταία πρόσβαση: 16 Αυγούστου 2019].
- Κοροβέση, Α. Μεταξά, Κ. Τουλουπάκη, Ε. Χρυσόγελος Ν. (2017), *Ενεργειακή φτώχεια στην Ελλάδα, προτάσεις αντιμετώπισης του φαινομένου*, Heinrich Böll Stiftung – Ελλάδα, INZEB, Άνεμος Ανανέωσης, Θεσσαλονίκη.
- Οδηγία Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου & Συμβουλίου (2009) σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας και για την κατάργηση της οδηγίας 2003/54/ΕΚ, <https://bit.ly/2KFlwHU> [Τελευταία πρόσβαση: 16 Αυγούστου 2019].
- Παπαδόπουλος, Π. (1987). *Η ταξική διάρθρωση της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή.
- Πρωτοπαπαδάκης, Π. (2018), *Η αυτοσπασχόληση στην Ελλάδα: διαχρονική επιλογή και ανθεκτική πραγματικότητα*, Ερευνητικά κείμενα, Νο 1, ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, σελ. 19, <https://bit.ly/2m532HP>
- Σακελλαρόπουλος, Σπ. (2014). *Κρίση και κοινωνική διαστρωμάτωση στην Ελλάδα του 21ου αιώνα*, εκδ. Τόπος.
- Τράπεζα της Ελλάδας (2011) *Οι περιβαλλοντικές, οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στην Ελλάδα*, Επιτροπή Μελέτης Επιπτώσεων Κλιματικής Αλλαγής, Ιούνιος, <https://bit.ly/2yVkoF4> [Τελευταία πρόσβαση: 16 Αυγούστου 2019].

- Τσίγκου Ι. Κιντή, Ρ. επ. (2018), *Ενέργεια και τοπικές κοινωνίες*, εισαγωγή, Μελέτες – Έρευνες ΕΚΚΕ, αρ. 18.
- Χτίζοντας το μέλλον, (2010). Ένα πρόγραμμα για τα βιώσιμα κτίρια και την πράσινη ανάπτυξη, Υπουργείο Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, Κέντρο Ανανεώσιμων Πηγών και Εξοικονόμησης Ενέργειας – ΚΑΠΕ, <https://bit.ly/31Eq204> [Τελευταία πρόσβαση: 16 Αυγούστου 2019].

Ξενόγλωσση

- Boardman, B. (1991), *Fuel poverty: From Cold Homes to Affordable Warmth*, London: Belhaven Press.
- Eurostat, *Energy dependency* <https://bit.ly/2Z6x2Fl> [Τελευταία πρόσβαση: 16 Αυγούστου 2019].
- European Commission, Brussels, 5.6.2019, COM (2019) 508 final, Recommendation for a Council Recommendation on the 2019 National Reform Programme of Greece and delivering a council opinion on the 2019 Stability Programme of Greece, <https://bit.ly/2yZl1BU> [Τελευταία πρόσβαση: 16 Αυγούστου 2019].
- International Energy Agency (2015), *Modern Energy for All*.
- International Energy Agency (2017), *World Energy Outlook Special Report: Energy Access Outlook, From Poverty to Prosperity*.
- Romm, J. (2014), «By the time natural gas has a net climate benefit you 'll likely be dead and the climate ruined», *Think progress*, 19 Φεβρουαρίου, <https://bit.ly/2uO8Uqa> [Τελευταία πρόσβαση: 16 Αυγούστου 2019].
- Wallace-Wells, D. (2017), «The Uninhabitable Earth, Annotated Edition», *New York Magazine*, <https://nym.ag/2ALdsAT> [Τελευταία πρόσβαση: 16 Αυγούστου 2019].
- Wright, P. (2007, October 21), «Energy liberalization leads to higher prices», *Financial Times*, <https://on.ft.com/30sj5z5> [Τελευταία πρόσβαση: 16 Αυγούστου 2019].

Έτος Ίδρυσης 2006

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΓΣΕΒΕΕ

Αριστοτέλους 46
104 33 Αθήνα

email—
info@imegsevee.gr

τηλ—
210 8846852

imegsevee.gr

Το παρόν ερευνητικό κείμενο εκπονήθηκε στο πλαίσιο Υποέργου 1: «Μηχανισμός μελέτης και ανάλυσης οικονομικού περιβάλλοντος λειτουργίας μικρομεσαίων επιχειρήσεων» της Πράξης «Παρεμβάσεις της ΓΣΕΒΕΕ για τη συστηματική παρακολούθηση και πρόγνωση αλλαγών του παραγωγικού και επιχειρηματικού περιβάλλοντος των μικρομεσαίων επιχειρήσεων» με κωδικό ΟΠΣ 5003864, του Επιχειρησιακού Προγράμματος Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία (ΕΠΑΝΕΚ).

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ

ΕΙΔΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΔΙΑΡΘΡΩΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΑΝΕΚ

ΕΠΑΝΕΚ 2014-2020
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης